

VITA A DISZKURZÍV POLITOLÓGIA MÓDSZERÉRŐL 2001

ELŐSZÓ

2001 szeptember, október és november hónapban az MTA Politikai Tudományok Intézetében a Politika Elmélet Kutatócsoport tagjai egy beszélgetéssorozat során igyekeztek tisztázni a diszkurzív politológia módszertani problémáit. A vitasorozat elindítója Varga Barbara volt, aki frissen került a csoportba, és konokul hangoztatta, hogy a Kutatócsoportban kiformalódott tudományos szemlélet egyszerre eredeti és ígéretes. Javaslatának lényege az volt, hogy a csoport tagjainak eddig megjelent munkáit szisztematikus elemzésnek kell alávetni, hogy megtaláljuk benne a MÓDSZERT. (Varga Barbara 2002-ben kivált a csoportból: elfogadta az ELTE Szociológiai Intézetéből érkezett állásajánlatot.) Az alábbi összeállítás a vitára készített tizennégy írást tartalmazza. Ezeket a szövegeket a résztvevők e-mailben minden esetben elküldték egymásnak és a beszélgetésekről hangfelvételek is készültek.

A vitasorozat felszínre hozta, hogy a csoport tagjai – túl a szemléleti hasonlóságokon – sok mindenben egyetértenek és sok mindenben nem. Az is kiderült, hogy a diszkurzív témákkal való foglalkozás egzisztenciálisan is mélyen érinti a résztvevőket, akik a beszélgetéssorozat folytatásaként végül is nem szerveztek közös empirikus kutatást, amelyet pedig mindenki szükségesnek tartott volna. Így aztán az „összetartás” vágyával létrejött beszélgetés-sorozat inkább a széttartás manifesztációja lett. Kiss Balázs például azóta már a politikai kommunikáció kutatásával foglalkozik.

A mellékelt dokumentumok azonban azt tanúsítják, hogy a vita nem volt haszon nélküli. Minimális eredménye, hogy elkészültek az alábbi írások, amelyek sok problémát exponáltak, meglehetősen sarkosan, élesen. És talán az is a javára írható, hogy egyengette az érintettek tudományos gondolkodását. Akit érdekel a diszkurzív szemlélet, érdeklődéssel és haszonnal olvashatja ezeket a sorokat: tudományos töprengéseket talál bennük; ötleteket, elképzeléseket, eszmefuttatásokat arról, hogy mi is lenne a diszkurzív politológia és hogyan vizsgálható.

TARTALOM

1. Varga Barbara: Egy láthatatlan egyezmény keresése
2. Szabó Márton: Mi lehet a valami? Megjegyzések Barbara soraihoz
3. Szabó Márton: A diszkurzív (politikai) valóság és kutatása
4. Kiss Balázs: A módszer ügyében
5. Szabó Márton: Diszkurzív stratégiák vagy jelentések
6. Kiss Balázs: Mi a diszkurzív stratégia?
7. Szabó Márton: További megfontolások
8. Csigó Péter Csak a vita?
9. Szabó Márton: Kutatások közelében
10. Boda Zsolt: Megjegyzések Márton „Kutatások közelében” című írásához
11. Kiss Balázs: Megjegyzések Márton úr legutóbbi szövegéhez
12. Csigó Péter: Kutatási javaslat
13. Szabó Márton: Az eddigi vélemények és javaslatok összegzése
14. Szabó Márton: Vázlat néhány lehetőségről

VARGA BARBARA

Egy láthatatlan egyezmény keresése

Kedves Kollégák!

Mivel már tényleg nem lehet tovább halasztani a dolgot, megpróbálok eleget tenni annak a korántsem egyszerű feladatnak, amelyet múlt kedden rám testáztatok. Persze nem a szándékommal van a probléma, hanem sokkal inkább azzal, hogy egyre inkább úgy érzem, hogy a keddi beszélgetésen elhangzottak után már nem igazán tudok releváns érvekkel előállni egy olyan közös „project” elindítása mellett, amelynek az elindítását amúgy fontosnak és tanulságosnak is tartanám. Szóval nem tehetek mást mint hogy megpróbálok egy kicsit összeszedettebben leírni azt, amit már a beszélgetésen is megpróbáltam – igaz, a feladat váratlansága, no meg a csoporton eluralkodott szkepticizmus miatt meglehetősen pongyola módon – érzékeltetni.

Miért?

Mindenekelőtt azért érzem zavarban magamat, mert kedden már-már meggyőztetek arról, hogy a csoport oszlopos tagjai által a kutatás és az annak alapján születő elemzések során alkalmazott – és most látványosan megpróbálok kellő óvatossággal eljárni: – *valami*, valószínűleg nem módszer. Úgy vélem, hogy ez a *valami* valóban nem lehet módszer abban az értelemben, hogy egy módszer a klasszikus társadalomtudományi terminológiában tényleg valami olyasmit jelent, hogy emberek egy szűkebb vagy tágabb köre az információk összegyűjtése, feldolgozása, elemzése és az ily módon leszűrt bölcs gondolatok megfogalmazása során bizonyos explicit módon megfogalmazott (tehát előre rögzített, mindenki által ellenőrizhető és utánozható) és – szintén konkrétan megfogalmazott módon – szigorúan egymásra épülő szabályokat, metódusokat követ, amelyek összessége végül valamiféle eljárássá áll össze (ld. pl. survey statisztika, tartalomelemzés, stb.). *Ebben a szigorú értelemben* véve a szóban forgó *dolog* tényleg nem módszer. Ennyiben tehát valószínűleg mindannyian egyetértünk.

E legkisebb közös nevező megtalálását követően – ha jól emlékszem – Zsolt állt elő azzal az igencsak meggyőző érveléssel, hogy az ominózus munkákban nincs más közös, mint a szerzők szemlélete. És ha elfogadjuk ezt a megállapítást, akkor szerintem sincs semmi vizsgálni való a dologban, mert egy ilyen, a közös szemlélet gyökereit feltárni kívánó vizsgálat tulajdonképpen csupán egy adott mikro csoport szociológiai, szociálpszichológiai, társadalomtörténeti, intellektuális, stb. jellemzőinek feltárását és összehasonlítását jelentené, ami nyilván rendkívül érdekes volna, de nem hiszem, hogy különösebb tudományos szenzációval kecsegtetne. Tehát a véleményünk e tekintetben sem igazán különbözik egymástól.

Mindezek ellenére mégis úgy vélem, hogy lenne értelme annak, hogy szisztematikus elemzés alá vessük ezeket az írásokat és keressünk ebben – és itt most megint megpróbálok nagyon finoman fogalmazni: – *valamit*, ami ezekben az írásokban közös, más szerzők írásaitól viszont eltér. Mert változatlanul úgy érzem, hogy kell lennie *valaminek* – akár a módszer, akár a szemlélet fogalmával, akár valami teljesen más, esetleg gyökeresen új terminussal illetjük is –, hiszen azáltal, hogy itt három ember évek óta folyamatosan és rendszeresen konzultál egymással, elolvassa, szétcincálja és komoly kritikai észrevételekkel illeti a másik munkáit, majd azt követően megírja a saját művét, amit az előbbihez hasonló tortúrának vet alá, az évek során – tudattalanul – szükségszerűen kialakított valamiféle elemzési/alkotói technikát (a technikát itt most a *valami* szinonimájaként használva), amely csakis e csoport sajátja lehet. Nyilván erre a *valamire* óriási hatást gyakoroltak a csoporttagok korábbi olvasmányai, ismeretei, tudományos és hétköznapi tapasztalatai – ha úgy tetszik: szemléletmódja, amely már valószínűleg a csoportba lépésükkor sem tért el lényegesen egymástól. De kell, hogy ennél többet is találjunk az ominózus írásokban: valamit, ami a csoportlétből, a csoporttagok közötti folyamatos kommunikációból, a három ember

egymásra hatásából, tudatos és tudattalan befolyásolási aktusaiból kristályosodott ki. Tehát kell, hogy találjunk valamit, ami már a csoporté, ami esetleg még körül is írható és amit csakis azért nem nevezek Durkheim nyomán a szóban forgó közösség „kollektív tudatának” (amely minden tartósan fennálló közösségben szükségszerűen kialakul, amely több, mint az egyének tudatainak az összessége, amely tudattalanul is kényszerítő erővel bír a közösség tagjai számára stb.), mert szerintem e csoport szellemisége – s ily módon az általunk keresett *valami* is – hihetetlenül távol áll a durkheimi pozitívista, strukturalista tudományfelfogástól. (Már csak ezért sem kellene módszernek neveznünk azt a valamit, amit esetleg találunk.) Nem azt mondom, hogy ettől a perctől fogva az kellene, hogy legyen a feladatunk és célunk, hogy vakon hódoljunk ennek az eddig soha nem kodifikált, de szerintem mégiscsak létező „egyezménynek”, de ha ezt valamilyen módon körül tudjuk írni, annak semmilyen hátránya nem lesz.

Lehetséges előnyök:

- A Zsolt által említett önképzőkörben szerzett tudás – amely természetesen a *valami* utáni keresgélés nélkül is megszervezhető.
- Az az inspiráció, amit az írások újraolvasásából merítünk.
- És még az is lehet, hogy találunk valamit.

Szóval ennyit tudok megfontolásra ajánlani.

Jó gondolkodást mindenkinek!

Sziasztok:

Barbara

2001 szeptember 23

SZABÓ MÁRTON

Mi lehet a valami?

Megjegyzések Barbara soraihoz

1. Fogadjuk el alaptézisként vagy kiindulásként, amit Barbara konokul mondogat: a csoportban van valami tudattalan és explicitté komolyan soha nem tett tudományos szellem (szemléletmód?), ami világosan megkülönböztethető más tudományos „csoportosulások” munkálkodásától. Persze igaz: nem akartuk mi holnaptól felforgatni az egész világot, de tudományos elégedetlenségeink komolyak voltak (hányszor el mondtuk: ezt és ezt nem, mert lapos, érdektelen, kisszerű stb.) A kezdeti „nemek” és az útkeresések (Hát akkor mit?) azonban egy idő után kezdtek összeállni *valamivé* (Talán ezt? Akkor nosza!), ami kezdett világos tudományos karaktert öltetni, ráadásul egyre több produktumban jelent meg.

2. Csigó Péter ezt már négy vagy öt éve észrevette. A „Vázlat” vitája nemcsak jelentős volt (ezt négy év távlatából nyugodtan mondhatjuk), hanem sok kollégánkat inspirálta és nyerte meg valamilyen formában dolgainknak. Az Atelier körben történt 2000 őszi meghívásom után fiatal történészekkel beszélgettem, akik elmondták nekem, hogy szerintük (mármint a negyven-negyvenöt év alatti történész generáció szerint) a politikatudományban a mi törekvésünk az egyik legkomolyabb szisztematikusan építkező, ráadásul egyre inkább iskolává szerveződő tudományos munkálkodás. A Magyar Filozófiai Szemle 1999-ben közölt recenziót a könyveimről a Vajda Mihály köréhez tartozó Kiss Lajos András, aki kutatásainkat a rendszerváltozás utáni egyik, elméletileg is releváns politikatudományi törekvésnek nevezte. Nem sokkal a megjelenés után beszéltem a főszerkesztővel, aki szerénykedő megjegyzéseim után biztosított, hogy ez a Szerkesztőség véleménye is. A szociológia tájairól az a viszonylag keveset publikáló Léderer Pál tüntet ki figyelmével bennünket, aki szakmai körökben igen nagy tekintélynek örvend. A politikatudomány művelői persze eléggé zavarban vannak tőlünk, de nem mindenki. Gombár Csaba vagy Schlett István például nem. De talán már a fiatalokra is van hatásunk.

3. Ez itten fentebb nem az önlaudációnk kívánt lenni (Vigyázat, a lista nem teljes! Mostanában például egyre több tanulmányban látom hivatkozásként felbukkanni írásainkat, lásd a Replika vagy a Médiakutató legutóbbi számait), hanem *terápiikus* céllal készült. Nagyon szeretném, ha a jövőben sem a *kishitűség*, sem a *lustaság* (ki-ki vegye magára a rápasszoló inget!) nem akadályozna bennünket a következő lépések megtételében, amelyek persze nem lesznek kevésbé komolyak, mint az eddigiek. Magyarán: hinnünk kell Barbarának, mert nem felületes benyomásokat pedzeget, hanem egyre határozottabb formát öltő szakmai véleménnyel szembesít bennünket. Ez elől el lehet menekülni, de az út nehezebb felének megtétele után mi a fenének kezdenénk (esetleg jól fizető) égerutakat keresgetni a szakmai közepszer egerenytyűi között.

4. Egyáltalán nem olyan nehéz egyeztetni konkrét és aktuális érdeklődéseinket, a már elvállalt feladatainkat az *új módszer* keresésével, és esetlegesen „becsatornáztatni” megtalált formái közé, mint talán elsőre látszik. Én senkit sem biztatnék arra, hogy adja fel folyó ügyeit. Makacsul hiszek a kutatói szuverenitásban és a tudományos viták *együttes* szerepében és hatásában. Eddig is így jutottunk valamire. A felbukkanó problémák lehetséges megoldásait bízzuk a konkrét beszélgetések kimenetelére!

5. Barbara azt javasolja, hogy talán nem is kellene módszernek nevezni, amit esetleg keresünk, mert annyira másnak tűnik, mint a strukturalista, stb. metodológiák. Persze, ha tudunk jobb nevet mondani az önmagában *semleges* és igencsak *átfogó* kategória helyett! De nekem egyenlőre semmi

nem jut az eszembe. Ez persze inkább annak a kérdése, hogy egyáltalán képesek leszünk-e elmenni ezekbe az irányokba (én a próbálkozásra feltétlen biztatnám magunkat), mert akkor maradhat a módszer szó, megfelelő jelentés átalakítás után és ennek megfelelő elnevezéssel. Az igazi nehézség az, hogy talán maga a keresett módszer is új szemlélet jegyében foganhat, azaz magának a módszernek a *felépülése, szabályai* is mások lehetnek, mint az ismerteknek (ez még nem zárja ki rokon, vagy közeli már ismert metodológiák létezését) Szerintem minden bizonytalanságunk, félelmünk éppen ebből fakad, de talán a csábítás ereje is.

6. Én magam egyelőre csak azt tudnám felvetni, hogy eddigi dolgainkat (és lehetséges következményeit) nem kettős (szemlélet és módszer), hanem legalább *hármás* (egymással persze összefüggő) differenciálás alapján kellene értelmezni: 1. a társdalom tudományos szemlélete, 2. módszertani elvek vagy pozíciók, 3. kutatási eljárások, metodológiák. Ugyanis ha gondolkodásunkban és vitáinkban a szemléletből (a társdalom posztmodern felfogása?) azonnal metodológiákat akarunk eredeztetni, akkor biztosan bajba kerülünk. Erről valahogy én is így gondolkoztam, miközben nyilvánvalóan az elmúlt években főleg a módszerbéli elvek és pozíciók megtalálásával foglalatostkodtam. Talán messzebb jutunk ha minimum hármás szintben gondolkodunk, mert ez egy differenciáltabb önreflexiót tesz lehetővé és a metodológiák természetére (új vonásaira?) is inkább ráirányíthatja a figyelmünket.

2001 szeptember 24

SZABÓ MÁRTON

A diszkurzív (politikai) valóság és kutatása

Mindenekelőtt, mint a minap írtam, érdemes különbséget tenni az értelmezés vagy megközelítés (legalább) három szintje között, hogy ötről a hatra jussunk. Ezt annál inkább meg kell tennünk, mert eleddig meglehetősen differenciálatlanul fogtuk fel a szemlélet és a módszer kérdéseit, legalább is én magam így voltam vele. Ékes bizonyosság rá a „Beszélő politika – diszkurzív politológia” című bevezetőm a „Beszélő politika” kötethez (5–9 p.), amiben kevertem a *társadalomszemlélet*, a *módszerbeli elvek* és a *kutatási eljárások* kérdéseit. Márpedig ezek között különbséget kell tenni, egyrészt, hogy tudjuk, mit tudunk és gondolunk ezekről, másrészt meg, hogy egymáshoz való viszonyuk világosabb legyen előttünk.

I. A tudományos szemlélet kérdései

Legáltalánosabban ez valamiféle posztmodern szemléletként jelölhető meg, és a (politikai) társadalom milyenségére vonatkozó kérdésfelvetések tartoznak ide (nem függetlenül a diszkurzív politológia lehetőségeitől). Ennek meglétét többé-kevésbé evidenciaként kezeljük, mármint azt, hogy ebben *egyetértés* van közöttünk, hiszen „értjük egymást”, mondotta Kiss úr az első vitanapon, Barbara kisasszony pedig arról beszélt, hogy mennyire „látszik a szemléleti hasonlóság”. De talán érdemes explicitté tenni, egyrészt a jelzett differenciálás érdekében, másrészt meg azért, mert bizonyos vállalhatatlan metódusok (mondjuk a kérdőívezés) láthatóan éppenséggel a modernitás tudományszemléletéhez kötődnek. Mondanék közülük négyet!

1. A valóság jelentésessége

Nincs jelentés nélküli társadalmi valami, nincs első szó és első beszélő. Legfeljebb egy lehatárolt kontextusban. A köznapi éltét élő ember, a közösség életét szervező politikus, a társadalmat vizsgáló tudós egyaránt jelentést kapcsol jelentéshez, jelentéseket igyekeznek megfejteni és tulajdonítani mindennek, amivel kapcsolatba kerül. A jelentések tehát közvetítik és konstruálják azt, ami van (volt, lesz és lehetséges), vagyis a politikai-társadalmi valóság jelentések szerveződése, működése, változása, keletkezése és elmúlása (is).

2. A relációk realitása

A (politikai) társadalom nem különálló monások, kőkemény tárgyiságok, eleve meglévő adottságok objektív állapota (amihez persze kívülről és felülről valamilyen jelentés kapcsolható), hanem változó *viszonyok* valósága. Minden létező valamilyen viszonyban lesz olyan, amilyennek gondoljuk és cselekvésünkbe bevonjuk. Ez nem szimpla kapcsolódás valamihez (különösképpen nem a minden mindennel összefügg badarsága), hanem a dolgokat *valamivé* tevő viszony. A jelentésesség általánossága és a relációk realitása együtt pedig talán valami olyasmit hordoz, hogy a jelentések (amelyek eleve viszonyok) maguk is realitások, nem érdemes tehát mögöttük az „igazi” realitást keresni.

3. Diszkurzív közösségek

A társadalom minden formája nyilvánvalóan valamilyen szerveződés, amely azonban mindig és mindenkor beszédek (és jelentések) szerveződése is. A kommunikáció nem (egyszerűen csak) információáramlás, hanem beszélgetés, dialógus, vita, vagyis ilyen-olyan közösségek fennforgása, konstituálása és átalakulása. A beszédközösség pedig nem nyelvtani, hanem társadalmi (kulturális) közösség. A társadalom különböző csoportjai diskurzusközösségek, ez a közösségi létezés egyik kiindulópontja, a politika ezért ez alapján is értelmezhető és magyarázható.

4. Beszédcselekvések

Egyrészt vannak cselekvő szavak, másrészt a (közösségi) cselekvő ember soha sem némán cselekszik. A társadalom létezése (a politikáé pedig különösképpen) cselekvő szavak (mondatok, szövegek) létezése. Nincs úgy: emitt a szó, amott a tett. A szó mindig cselekszik, a tett pedig jelentéssel bír. Felesleges azon rágódni, hogy mi módon lehetne egymástól elválasztani a tényleges cselevést a pusztá beszédétől, kideríteni, hogyan hat egyik a másikra, melyik az ok és az okozat, igazat mond-e a beszélő avagy hazudik. A társadalmi-politikai *beszéd* alakító ágens, formáló tényező, nem pedig dísz és lepel a valóság ronda testén, vagy az igazi realitás halovány visszfénye.

II. Módszertani elvek

Ezen a szinten kérdéseink kevésbé arra irányulnak, hogy miféle jellegű kommunikált társadalmi-politikai valóság vesz körül bennünket, hanem inkább arra, hogy mi módon is próbálunk ehhez a valósághoz közeledni. Mondhatjuk azt, hogy bevonjuk önmagunkat (mint a megismerésben involvált valakiket) ennek a társadalmi valóságnak az értelmezésbe, közvetve vagy közvetlenül részesévé tesszük magunkat saját kérdéseinknek. Ezt nevezte Kiss Lajos András a „Tudáselméletek” könyv recenzálásakor (Magyar Filozófiai Szemle 1999/6) politikai episztemológiának. Nem tudom helyes-e a kategória, mindenesetre az én recepcióim, elemzéseim és írásaim zömét az elmúlt években éppen ilyen kérdések vizsgálata alkotta: milyen tudományos pozíció(k) alapján cserkészhető be a diszkurzív politikai valóság és mit állíthatunk róla. Ezt rendre szemléletnek nevezetük, a szeptember 18-i vitanapon is, de talán szerencsésebb, ha megkülönböztetjük a társadalomszemléletet a módszertani elvektől. Nyilván a kettő szorosan összefügg egymással (naná!), de a kérdésfeltevések másra vonatkoznak ott és itt. Meg talán azért is hasznos lehet a differenciálás, mert így könnyebben eljutunk kutatási módszerekhez, amihez nehéz eljutni, ha a szemléletből próbálunk deriválni, vagy a módszerbeli elveket általános társadalomszemléletként fogjuk fel. Felsorolásom hevenyészett lesz, bár nem nélkülözi a következetességét. Azt bizonyára jól illusztrálja, hogy mire gondolok.

1. A jelentések általánossága és köznapisága

A jelentéses társadalmi valóságnak nemcsak az állapota „általános”, hanem a „képződése” is. A társadalom minden rendű és rangú tagja jelentéstermelő és jelentésfejtő lény, minden fellelhető különbség ellenére a politikai élet minden szereplője „jelentéseket létrehozó állat” és pontosan ezáltal tagja a közösségnek. A „jelentéskezelés” nem csak kiváltságos személyek (tudósok, művészek, politikusok) exkluzív tevékenysége, hanem mindenkié, tehát demokratikus aktus. Ráadásul folyamatosan zajlik, mondhatni köznapi állapot (természetesen vannak kitüntetett idői, terei, alakalmi és személyei), amelyben mindenki részt vesz. Ergo: *elvileg* minden helyzet, személy, viszony, szituáció, vagyis a tettek és intézmények is vizsgálhatók diskurzusként, mert az embereknek vannak tapasztalatai jelentéshordozó szövegekről, gesztusokról, intézményekről, személyekről stb., amelyeket maga is értelmez, cselekvése részévé teszi és így vizsgálat tárgyává is tehető.

2. A nyilvánosság elve

A politikai tudás és a politikai viszonyok valósága egy nyilvánosan kommunikált interaktív helyzet eredménye és feltétele. Nem arról van szó, hogy a tudás (politikai ismeret, vélemény, érték, kívánság, cél, akarat stb.), az emberekben külön-külön van bennük, amit felszínre kell hozni és összegezni kell, nem is valami elvont és ideális tudás egyéni megjelenése (és persze eltorzulása),

hanem nyilvánosan zajló (ezért *közvetlenül* elérhető) valóság, amelynek ismert formái és követett szabályai vannak. A közjó nyilvános diszkurzív praxis ideiglenes rögzülése, nem pedig tudományosan és dogmatikailag rögzített hely, a retorika az általános vitatkozás és egyezkedés módja, nem pedig nagy szónokok hatásos beszéde.

3. Szövegvalóság és szövegközpontú társadalomtudomány

A társadalom létezése szövegeként csak úgy lehetséges, ha a beszéd rögzített lesz és nemcsak a beszédet tekintjük szövegnek. Ennek lehetőségét és szabályait mutatta meg Ricoeur a "Text als Modell" című tanulmánya, és ennek képviseli egyik *lehetséges* empirikus változatát Clifford Geertz. A szövegközpontú társadalom (és politika) tudomány mindenesetre szakít a szerkezet- és organizmusszerű társadalom felfogásokkal, de nem is különösen kifinomult játéknak vagy életdrámának látja a társadalmat. A szöveggel az értelmezés (a jelentéstapasztalat, a jelentésadás és jelentésfejtés) mint általános praxis kerül a vizsgálatok középpontjába, amely így már nem kevésbé rendelkezik „megfogható” kutatási tárgyal, mint más kiindulású paradigmák.

4. Az értelmezés mint társadalomtudomány

Ez a hagyományos megértő (Verstehen, understanding) társadalomtudomány kibővítése és átalakítása, valamint a hagyományos hermeneutika átalakulása. Elkezdtem egy magam kreálta szóval hermeneológiának nevezni, mert nyilván közel áll a hermeneutikához, de nem az (mert nem filozófia), hanem társadalomtudomány, amely viszont nem egyszerűen csak az idegen szubjektum megértésével kísérletezik, hogy aztán – magyarázandó a jelenséget – hozzákösse a megérett és megmagyarázott jelentéseket lelki vagy társadalmi „objektív tényezőkhöz”. Hanem úgy véli, hogy az egész valóság jelentések (és persze a jelentéseket hordozó szövegek, szavak, beszédek stb.) mozgása, ezek ilyen-olyan értelmezése, alakulása, változása, mindenekelőtt pedig kölcsönös determinálódás (interdiszkurzivitás). Éppen ezek vizsgálata lenne a diszkurzív társadalomtudományok feladata.

5. A lehetőség elve

A jelentésekben létező és az értelmezésekben mozgó társadalmi valóság (és szemléleti pozíció) velejárója, hogy a „világ” nem szükségszerű törvényekből és ok-okozati láncolatokból áll elő, amelyeket felfedezünk, mert valahol eleve vannak, hanem lehetőségek és lehetetlenségek mozgása s viszonya, amelyeket jelentéstapasztalatok viszonyaként érzékelünk és konstruálunk. A politikai-társadalmi valóság modalitások világa, amelyben rivalizáló jelentésadások mozognak és (ideiglenes) egyetértések születnek. Ennek a valóságnak a terét lehetséges jelentések töltik ki, idejét variációk váltakozása alkotja. Kontingenciák születnek és múlnak ki, mondja Luhmann, a politikai helyzetre „nemcsak egy féle módon lehet reagálni” – mondja Oakeshott a „Politikai diskurzus” című tanulmányában. Habermas is tudta, hogy a kommunikatív praxisban alig található szilárdság és egyértelműség, Arisztotelész pedig azt, hogy a politika a vélemények valósága, vagyis itt mindig is arról beszélnek, ami másként is lehetséges lenne, mit ahogyan egyesek gondolják.

6. Jelentés és jelentőség

Soha nem gondoltam, hogy a jelentés és jelentőség egybeesik (másképpen, hogy vonatkozik rám a „posztmodern átok”: bármi jó és akármilyen lehetséges). A jelentőséget mint *szelektáló* tényezőt azonban maga a diszkurzív praxis mutatja fel. A szóáradat szempontjából ilyenek a kulcsszimbólumok vagy alapszavak, a jelentések összetettsége szempontjából a metaforák, a diszkurzív cselekedetek szempontjából (politikában) a választások vagy a botrányok (stb.), a történések szempontjából a keletkezés és az elmúlás nagy beszédszakaszai, a viszonyok szempontjából a szövetkezés és a szecesszió, és így tovább. Valójában nem túl bonyolult ügy ez. Ha nem gondoljuk, hogy a kutató dolga rendet tenni a zűrzavarban, akkor elegendő csak figyelni

arra; kiknél, hol, mikor, és miről *sűrűsödik* össze a diskurzus. Másképpen: észrevenni a tipikus jelenségeket.

7. A példa ereje

A *retorikai* példa indukció, mert használója egy konkrét esettel egy általános tételt igyekszik alátámasztani, méghozzá olyat, amelyet vitatnak vagy nem fogadnak el. (Ne indítsunk háborút, mert tudhatóan akkor is rajtavesztettünk, amikor egyszer...!) Mindig van azonban ellenpélda, a példalódzás tehát befejezhetetlen, mert mennyiségi ügyről van szó. A *tudományos* példa nem ilyen, ez a *jelentőség jelentését* tárja fel. Tekinthető rendkívüli diszkurzív helyzetnek, kivételes eseménynek vagy „kőkemény” intézménynek, hiszen arról van szó, hogy valóságosan is megtörik valamin a beszédek köznapi rutinja, ez a valami magához vonzza az értelmezéseket, egyszer csak sokan, sokat és sokféle jelentésben beszélnek valamiről. Létrejönnek az élet példái, „meghatározó jelentőségű” eseményei, helyzetei, viszonyai. Nem parancsra megy ez, és nem is elvont tudományos tételek folyamányaként keletkezik. Születik magától, legfeljebb sejtethető, hogy hol és mikor teremnek. De ezt csak akkor vagyok képes így látni, ha a diszkurzivitás nézőpontján állok (Képzeld el, mire jutnánk, ha eltekintenénk az USA-beli szeptember 11-i merénylet szövegvalóságától!).

Lehet persze a társadalmat az átlag és az általánosság talajáról nézni. Ilyenkor is szoktak példalódzni, de ezek nem rendelkeznek a kivételes és tipikus esetek példafelmutató erejével, legfeljebb a szerző pedagógiai hajlamait árulják el, meg némi felületességét jelzik. A társadalom példászerű tipikus eseményei (sok ilyen van) viszont formáló, alakító tényezők. Leginkább határdiskurzusként jelennek meg: megmutatják, hogy miben vagyunk és mit lehetne másként csinálni.

8. A részvétel dilemmái

A hagyományos társadalomtudományok megkövetelik a tudóstól, hogy különböztesse meg magát vizsgálati tárgyától, tegye mentessé saját szubjektivitásától kutatását, érdek és előfeltevés mentesen vizsgálódjon és gondolkodjon. Ez a nemes idea azonban legfeljebb a tudományos műveletlenség, a manipuláció és a hazudozás elleni maximaként értelmezhető, de nem lehet általános módszertani elv. Ugyanis nem lehet teljesíteni. Hívei összekeverik az önkényességet és az érintettséget. A diszkurzivitás elveinek talajáról ez nem is lehet a követelmény, hiszen ha nem értem a beszélőket és a beszédeket (lehetőleg minél alaposabban) nem is tudok mondani róluk semmit. A megértés pedig részvétel, behelyezkedés, érintettség; persze nem elfogadás. A részvétel azonban nemcsak a kutató pozíciója, hanem módszertani elv is: nem húzhatok rá semmit a valóságra, ami nincs már eleve ott valamilyen formában. Felszínre hozunk valamit, ami ott volt, használták és értelmezték, de nem esett rá figyelem; olyan összefüggésekre mutatunk rá, ami új fénybe állít ismert dolgokat; kitágítjuk a jelentéseket; összevetjük az eltérő értelmezéseket stb. Észrevevesszük a konstrukciókat és mi magunk is megkonstruáljuk saját (tudományos) felfogásunkat egy adott dologról. Változik az elrendezés.

9. A tudományos eredmények

Kérdés persze, hogy mi számít eredménynek ilyen pozícióból. Ismerősek a kummuláció elvei és követelményei: ismerd meg, amit sokan mondanak (legalább is egy iskolán belül) és tegyél hozzá valamit, de csak egy kicsit. A haladás feltartóztathatatlan. Különösen az objektivista társadalomtudományok terén megy ez a játék: ráadásul rangok címek, stallumok, és főleg sok-sok pénz. Meg önfelejtés és szellemtelenség minden mennyiségben. Itt azonban valami másról szólna a mese. Új vagy kevésbé új diskurzusok nyílhatnak ismertnek vélt dolgokról, műveltebb vagy kevésbé művelt szövegek készülhetnek sokakat érintő eseményekről, érvényes vagy kevésbé érvényesnek tetsző megállapítások születhetnek a valóság egyes szeleteiről. Az eredmény: hozzájárulás a társadalomtudományi kultúra szemléleti pozíciójának terjedéséhez, az értelmezés

sokoldalúságának növekedése, a viták szofisztikáltabbá válása, az egyet nem értés minőségének javulása stb. Van itt szerintem ismeretgyarapítás is persze: többet is, mást is megtudunk a vizsgált jelenségről, mit amit eddig tudtunk. Persze csak akkor, ha (magunkra nézve is) elfogadjuk a diszkurzív szemlélet pozícióját: nyitottságot, tolerancia, önkorrekció.

III. Kutatási módszerek, vizsgálati eljárások

Nyilvánvalóan nem vagyok képes módszertani eljárásrendszert prezentálni kategóriákkal, szabályokkal, hipotézissel, és mindazzal, ami dukál. Néhány következtetést viszont jeleznék, ami segíthet bennünket az irányok kitapogatásában és az eljárások kidolgozásában. Ugyanis jól tudjuk, hogy nincs ártatlan empirikus kutatás, mindegyik tudományos előfeltevésekre épül, ha kimondja ha nem, és az általa empirikus valóságnak nevezett valami éppen az *ő* empirikus valósága. Ezért úgy vélem, hogy a már működő metódusok egy része eleve kiesik, mások közelebb állhatnak hozzánk. Persze a lehetőségek listáját nem ismerem, azt persze tudom, hogy inkább a kvalitatív metódusok és a hermeneutikára hajazó megoldások, mint mások. Mindez kevés, de valamire jó lehet. Szóval:

1. A kutatások *általános* tárgya

Ez a *lejegyzett élő beszéd*, és azok a jelentések, amiket valakik valaminek tulajdonítanak. Vagyis *kész* szövegek vagy *elkészített* szövegek, amiket a kutató rögzít az élő beszéd és jelentésfejtés és -adás valamilyen eseménye kapcsán. Vagyis a *rögzített jelentéstapasztalatok*. Ennek vannak alanyai (akik beszélnek), van témája (amiről beszélnek), szituációja (ahol és amikor beszélnek) kontextusa (a beszéd viszonya korábbi szövegekhez és más beszédekhez), célja és funkciója (amire használják). Legáltalánosabban tehát a jelentéstapasztalat és ennek struktúrája. Abban igaza van Ricoeurnak: valamilyen rögzített formára kell hozni a jelenéseket hordozó megnyilatkozásokat, hogy egyáltalán (valamilyen) társadalomtudományi kutatás tárgya legyen.

Én úgy vélem, hogy ilyen objektivált kutatási tárgy lehet akár a mindennapi beszéd, a köznapi észjárás megnyilatkozása is, aminek a lejegyzését még a szépírói szöveg is képviselheti, esetleg magának a kutatónak a felidézései s lejegyzései egy *ismerős* valóság ismerős szövegeiről, megfigyelt jelentéstapasztalatok naplója stb. Mérvadó, hogy a kutató hogyan jelöli ki vizsgálati tárgyát: lehet ez egy nagyon világos határvonalakkal körülírható tárgy, de lehet elmosódottabb tárgy is.

És nemcsak direkt beszéd vagy szöveg! Az emberek nemcsak szájjal beszélnek, hanem *tárgyakkal, gesztusokkal, cselekedetekkel* is. Egyrészt elmondják, hogy ezeket miért használják éppen, illetve tudható, hogy ezek ilyen-olyan kezelésével és elrendezésével is szólnak egymáshoz. Vagyis ahogyan az emberek együtt, egymás számára és maguknak jelentéseket hoznak létre, iktatnak ki és alakítanak át, és azok a formák és módok, tárgyak, beszédek és szövegek, amikben ezt teszik. Nevezhető ez legáltalánosabban szövegnek, mert a jelentés mindig szöveggé lesz, azaz valamilyen jelentések értelmezett hálózata.

2. A kutatás *specifikus* tárgya

Ez a jelentőség következménye, és a vele összefüggésben lévő *szűkítés* kérdése. Vagyis: miért pont ezt vagy azt az élő szöveget választom ki kutatásra és nem egy másikat. Ha a (politikai) szövegeknek van egy ritkasági és egy sűrűségi mezője, akkor nyilván maga az élő beszéd irányítja kutató figyelmét a *telített jelentéseket* hordozó jelentős (tipikus, példaszerű) események és szerveződések felé. Ezek a kutatás specifikus tárgyai. Az első szelekciót az élet végzi el, a kutató csak egy másodlagos szelekciót végezhet, azaz tovább szűkítheti a specifikus tárgyak körét, ami nyilván az érdeklődés és lehetőség nyomán születik meg. Létrejön a kutatás *egyedi* tárgya (témája), vagyis egy konkrét kutatási program konkrét korpusza (Csurka szövegei, a

Bokros-csomag sajtó vitája, a Továriscsi konec plakát stb.) A szűkítés végéről jól látszik, hogy választás nem esetleges, mi több, már maga a koncepció (hipotézis): a diszkurzív események és szövegek közül egyesek ezt, mások azt a társadalmi valóságot és teóriát *reprezentálják* különösképpen jól. Mondjuk a pártok választási veresége a diszkurzív politikai cselekvés természetét, egy szélsőjobboldali vezér szövegei az adott politika határait, az ökológiai mozgalmak jelentésteremtő igyekezete a politika intézményesedését stb.

3. Megnevezések, osztályozások, *kategóriák*

Egy előttünk fekvő szöveghez való közeledés bevett módja, hogy keressük benne a tematizált valóság felosztásának fogalmait és kategóriáit, hiszen a beszélő ember mindig is különböző jelentésű és jelentőséggel bíró *szavakat* használ. Ha szigorúbb vagy lazább eljárások mentén feltárjuk is egy korpusz szókészletét, kulcsszavait, a kategóriák hierarchiáját, módosulásait stb., a legfontosabb még mindig megválaszolatlan: *hogyan* értelmezem ezt a diszkurzív cselekedetet és *minek* tekintem a szavakat. Másképpen, mi módon fogható fel cselekedetnek az, ami elsőre tükörnek látszik. Talán akkor, ha meglátjuk a jelentések *összetettségét*, az osztályozások *mozgékonyosságát*, a fogalmak használatának *bizonytalanságát*, a kategóriák *rivalizálást*. Arra sincs szükség, hogy a kutató értelmező tevékenysége során egy teljesen mesterséges szókészlet modelljébe kényszerítse a diskurzus élő szavait, elegendőnek tűnik, ha ezeket elviszi a tudományosság igényeinek leginkább megfelelő jelentések felé.

4. Diszkurzív *eljárások*

Ez megint kézenfekvőnek tűnik, mármint az, ha egy előttünk fekvő szövegben a beszélők valamilyen szabályokat használva szólalnak meg, akkor ezek fel lehet és fel is kell tárnai. Persze ezek nem nyelvtani eljárások vagy a „valóság” szöveg-determinációs szabályai, hanem diskurzuson *belüli* eljárások. Mondjuk talán olyasmik, hogy a beszélők mi módon vonják meg az *érvényesség* körét, hogyan kezdenek *új* diskurzusokba, hogyan *vitatkoznak* és *egyeznek meg* egymással, hogyan *sűritik* vagy *ritkítják* a beszédet, milyen *beszédszerepeket* hoznak létre, milyen *tematizációkat* favorizálnak és így tovább. Valószínűleg ezeknek van valamilyen készlete, amiből a diszkutálók hol ezt, hol azt aktualizálják. (Érdekes, hogy Harold Lasswell ötven évvel ezelőtt a nyelvi *feszültségteremtés eljárásainak* mentén osztotta fel a politikai állapotokat a háborútól az ünnepekig.) Nyilvánvaló az is, hogy ezek az eljárások egymáshoz viszonyítva léteznek és mozognak, mintegy egymást determinálják, miközben létezik egy nem diszkurzív valóság is, amely azonban a diskurzusban ezen szabályok révén jelenik meg.

5. Értelmezések

Amikor a kutatás során megpróbáljuk kideríteni, hogy ki miket mondva és milyen eljárásokat használva beszél, jelentéstapasztalatait hogyan hozza létre és aktualizálja, nyilván másokkal együtt és egymásra vonatkozva, akkor és ezzel együtt egyben folyamatosan értelmezzük is ami előttünk van. Az alapkérdés itt az, hogy mit akarunk *kihozni* az egész vizsgálatból, milyen helyzethez és tradícióhoz akarjuk ezt illeszteni, és persze hogy milyen hipotézis jegyében gondolkodunk az egészről. Amikor én a hermeneutikai szemléletet porponálgatom, akkor ezt elsősorban azért teszem, mert leginkább itt látom együtt azokat az elveket és eljárásokat, amelyeket idáig sorolgattam. Az „értelmezéstan” sokféle megértési (tudáshasználati) eszközt megenged, de nem akármit. Különbséget tesz például az adott szituációban *általában* használatos eszközök és ennek *aktualizált* készlete között, fontosak számára a ritkítás (és a sűrités) szabályai, a bevonás és az érthetővé tétel funkciója. (Vagy gondoljunk Gadamer főművére, amelynek alapgondolata a természettudományos szemléletben kikezdetlennek tetsző evidencia lerombolása, nevezetesen az igazság és a módszer szükségszerű összetartozása.)

A szituáció (és a vizsgálati tárgy) specifikussága viszont nem azt jelenti, hogy csak lokális hermeneutika létezhet. A diskurzus ugyan mindig lokális, amelynek keretei a beszédközösségek,

de egyrészt sok féle beszédközösség van (terjedelemben is), másrészt ezek összehasonlíthatóak egymással, meg vélhetően vannak közös és különleges működési szabályaik is. Az viszont kifejezetten előnyünk lehet, hogy a vizsgálati tárgy empirikus egyediséghez *intenzíven* közeledünk, nem pedig úgy, hogy mondjuk ugyanazzal az ötven kérdéssel „lekérdezzük Kelet Európát”, vagy ugyanazzal a néhány *mércével* méregetjük a különböző kultúrákat, nemzeteket, szokásokat, diszkurzív tapasztalatokat stb. Vizsgálatunk tehát nem egyedei és nem általános, hanem inkább specifikus vagy tipikus. Avagy, a posztmodern valóságnak is vannak szabályai.

Ez esetben azonban nyilvánvalóan másként kell felfogni a kutatási eljárások néhány dogmáját, mondjuk a kategóriarendszert, a mérési eljárásokat, a rögzített szabályokat, a megismételhetőséget, az érvényességet. Egyenlőre azt gondolom ezekről, hogy az *érvényesség* a kiinduló jelentéstepasztalatok realitásához és az értelmezés koherenciájához kötődik, a *megismételhetőség* elesik, legalább is átalakul, kutatási *szabályok* lehetnek (ezekre utalgattam eddig), a *kategóriák* pedig az adott tipikus jelenséghez kötődnek (Közös képződési szabályok lehetnek, a különböző vizsgálati tárgyak kategóriarendszerei azonban leginkább talán a *hasonlóság* fokozatai szerint kapcsolódnak egymáshoz. Ha valaki mondjuk meg akarja nézni, hogy egy diktatórikus politikai rendszer dogmatikus-ideologikus szókészlete hogyan adja át a helyét egy tudományosabb nyelvnek, akkor használnia kell a „Valóság’ 90”-et.) Legáltalánosabban azonban talán az *inveniót* proponálnám az empirikus kutatásokban is „minden mennyiségben” Azt azonban el tudom képzelni, hogy a tipikus diszkurzív társadalmi (politikai) valóság jelentéstepasztalatainak létezik valamiféle *nyitott készlete*, legalább is egy-egy adott területen (Feltárható például a rendszerváltozás, a magyar EU-csatlakozás, a pártok, az ökológiai mozgalmak, a hivatalos politika befogadása, az antiglobalizmus stb. stb. kommunikált valósága olyan módon, hogy tipikus eseményeit, szerveződéseit, létének diszkurzív csomópontjait ragadjuk meg és tárjuk fel, esetleg változatos – de következetes – eljárásokkal.)

6. Eszközök

Amit eddig írtam a metódusokról elvihető egy hagyományosabb, bár „javított”, tartalomelemzés felé (esetleg valamilyen szofisztikált és matematizált változatban), vagy lehet nyitni olyan metodológiák felé, amelyek lazábbak és mindenképpen felvállalják a kutatási beszámolók (mindig is létező) *konstruktív* természetét. Nem gondolom tehát azt, hogy eleve el kellene dönteni, milyen a jó vagy rossz kutatási eszköz. Szerintem minden jó, amivel a tárgyhöz közel lehet kerülni, ezért is én inkább a sokféleség édes hasznában hiszek. Nagyon gyanakszom persze az agyonbonyolított mérésmaniára, de azért számolni még nem bűn, még ha sokak szerint ez egyenlő is az empirikus kutatással.

Aktuálisan ezért is inkább a „lazább” eljárásoknak kellene növelni az ázsioját, annál is inkább, mivel a mi kutatásainkban ennek abszolúte helye van. Mondjuk például a retorikai és a poétikai eljárások használatának. Vajon mi indokolja, hogy az empirikus szociológiát és politológiát társadalommérnöki tudománynak tekintsük? (Lenne erre néhány tippem: a közpolitikák működése, az értelmiségi népboldogítás virulenciája, a zürzavaros jelen tudományos „lerögzítésének” vágya, a „kezelhető” élet mindennapi igénye stb. stb.) A nemzetközi történelemtudományban például évtizedek óta igen erős a *nyelvi, a poétikai, a retorikai és a narratológiai* érdeklődés. Ehhez képest a politikatudomány kétségbeesetten menekül a politika diszkurzív természetének elfogadása és feltárása elől (főleg a poétikai és retorikai értelmezés elől), miközben, mint Bourdieu is mondja, a politika mindenekelőtt és főleg szövegeket termel. Hazug és utálatos szövegeket – kontráz az európai elit, hogy teljes legyen a kép. Szerintem azonban nem és nem, nem erről van szó, vagy ha mégis, akkor ez az utálkozás is abszolúte része a diszkurzív politikai szövegvalóságnak, amelynek feltárásához természetesen nem alkalmasak a „társadalomkezelést” állítólag jól szolgáló mérés technikák.

KISS BALÁZS

A módszer ügyében

Ha már itt elkezdtetek írni a módszer ügyében, úgy illik, én is írjak valamit.

Személeti hasonlóságok, avagy miben értek egyet Mártonnal

Természetesen egy csomó mindenben. A leginkább valószínűleg abban, amivel ő mindig is kezdi az eszmefuttatásait, hogy tehát a politika nem pusztán intézmények kijelölt összefüggérendszer, hanem másképpen is rá lehet pillantani. Ez a másféle pillantás pedig főképpen a nyelven, a nyelvi megnyilatkozásokon nyugszik. A nyelvi megnyilatkozások olyan politikai erőteret, mezőt, megyebet hoznak létre, illetve tartanak fenn, amelyik jelentősen eltérhet az intézmények kialakította erőterétől, mezőtől, megyébtől, s amelyik voltaképpen az intézményes adottságoktól nagy mértékben függetlenül is vizsgálható. Szűkebb program esetén ez azt jelenti, hogy a politika rendelkezik diszkurzív aspektussal, mely az intézményi aspektusra irányuló elemzéseket jelentős mértékben kiegészítheti; tágabb program esetében pedig akár úgy is lehetne fogalmazni, hogy az intézményes adottságok a politika hétköznapjaiban, de talán azokon túl is, csak akkor válnak élővé, akkor válnak politikailag is relevánssá, amennyiben diszkurzíve is alá vannak támasztva. Például egy politikus lehet egy párt elnöke, de amennyiben diszkurzív identitása szerint súlytalan, akkor valójában is az, másrészt lehet egy pártelnök mögött súlytalan párt, de ha a személy diszkurzíve jelentős, akkor ez sokkal fontosabb, s akár a pártjára is visszahat, tehát a diszkurzív jelentőségnek megvannak a maga intézményes következményei.

Szemléleti különbségek, avagy miben nem értek egyet Mártonnal

McLuhani nyelven mondván a dolgot, valószínűleg az egyik nagy bajunk az, hogy nehéz megfogni a grafikusból az akusztikusba átmenő kultúrát, politikát. Egyszerre próbálunk szubsztanciákkal és prompt folyamatokkal foglalkozni. Mert azért a jelentés mégis csak valami viszonylag állandó dolog, legalábbis az, amit Márton szeretne leírni a dolgok kapcsán, tudniillik azt, hogy mi a dolgok jelentése. Ezzel egy időben azonban azt is állítja, hogy a jelentés változik, hogy a jelentés viszony, tehát nem valami szubsztancia. Mármost amennyiben a jelentés folyamatosan változik, akkor még leginkább azt lehetne leírni, hogy hogyan változik.

A vita tehát azon fordul meg, hogy mit tekintünk jelentésnek. A jelentés ugyanis akkor is mondható viszonynak, ha a jelölő és a jelölt viszonyának fogjuk fel, és akkor is, ha jelentésadási küzdelmek pillanatnyi erőviszonya eredményének. Érzésem szerint Márton inkább az előző állásponton van, magam viszont az utóbbin. Márton ugyanis azt kutatja, hogy egy jelölő (például „idegen”) mit jelent (mit értünk alatta, illetve mit értenek rajta mások). Én, ha az idegent kutatnám, azt nézném meg, hogy a politikai harcban, az aktuális politikai diskurzusban létezik-e olyan diszkurzív stratégia bármilyen témával kapcsolatban, amelyik a politikai élet bizonyos szereplőit, a politika bizonyos témáit, bizonyos gondolatmeneteit olyan módon próbálja meg identifikálni, mondjuk lehetetlenné tenni, hogy az idegen jelentésével ruházza őket fel. Az persze igaz, hogy ehhez tudni kell, mi az idegen, mert különben nem tudjuk, hogy adott politikai entitást megpróbálnak-e mások diszkurzíve idegenné tenni.

Innen nézve az a projektum, amelyik mindenkit idegenné tesz, s az idegenség különböző modalitásainak tekinti az ellenséget, az ellenfelet, a szövetségest, sőt, tulajdonképpen az adott entitás múltbeli állapotát is, távol áll tőlem. Azért áll távol, mert ha mindenki idegen, akkor nem érdemes az idegenséggel foglalkozni. Márpedig Márton szépen leszögezi az enyémtől eltérő álláspontját, amikor azzal indít, hogy a politika két részre oszlik: magamra és idegenre. Persze ha nagyon szigorúan követnénk a mártoni logikát, akkor oda is eljutnánk, és ez valamivel szimpatikusabb lenne a számomra, hogy saját magam is folyvást idegen vagyok a magam számára, ezért folytatok állandóan önmeghatározást. Azért lenne ez számomra szimpatikusabb, mert e

gondolatmenet által éppen az mutatkoznék meg, hogy a magam aktuális jelentésénél sokkal fontosabb az, hogy rákényszerülök a magam identitásának, tudniillik arculatának a folyamatos karbantartására. S akkor a következő kérdés mindjárt az volna, hogy milyen eljárásokat alkalmazok a magam (és mások) identifikálásában.

Talán védhető az a gondolatmenet, amelyik szerint a televízió meg az Internet korában, vagyis – újra McLuhan szavával szólva – a retribalizáltság korszakában a jelentésadás folyamatos tevékenység, mely más megközelítést igényel, mint a múltból itt maradt szövegek jelentésének feltárására irányuló, tehát grafikus kultúrába ágyazott hermeneutika. (Nem véletlen, hogy Ricoeur előírja a szöveg rögzítését.) A folyamatok, köztük a politikai folyamatok is, felgyorsultak. Nem Isten rendelése ez, hanem a politikai versenytársak kényszerítik erre egymást, ugyanakkor kétségtelen, hogy az új technikák messzemenően lehetővé is teszik ennek a versenynek a kibontakozását. Egy apró példa, szándékosan nem a nagypolitikából. Egy internetes vitafórumon a résztvevőnek azonnal kell reagálnia mások hozzászólására, mert egy húsz hozzászólással korábbi szöveghez fűzött véleményt a többiek valószínűleg nem hogy nem fognak végiggondolni, de azt se nagyon fogják tudni, hogy mihez kapcsolódik.

A mai korszakra tehát talán egyre inkább a gyors reagálás kényszere a jellemző. A gyors reagálás pedig nem teszi lehetővé a dolgok alapos végiggondolását, hanem leginkább a bevált diszkurzív stratégiákra való hagyatkozás felé tolja el a szereplőket. Nagyon is valószínű, hogy ezáltal a beszélgetések, maguk a politikai reakciók sematikusakká válnak, elsietettekké, de nem ez a kérdés. Érdekesebb, hogy a jelentések nemcsak efemerek, hanem kidolgozatlanok is, s a diszkurzív stratégiák talán egyre kevésbé jelentéselemek súlykolására, mint inkább benyomások keltésére vonatkoznak. (Más kérdés, hogy meghatározott körülmények között a benyomásokból jelentések is létrejöhetnek, ha a recipiens úgy akarja.)

Én ezzel a problematikával szeretnék szembenézni, s ennek megfelelően jóval kevésbé érdekelnek a megszilárdult s éppen ezáltal megfejthetővé is vált jelentések, hiszen ezekből egyre kevesebb van, mint azok a diszkurzív stratégiák, illetve szélesebben: kommunikációs stratégiák, amelyek éppen a gyorsulás okán jóval nehezebben változnak, ám ha változnak, akkor óriási előnyt vagy hátrányt jelenthetnek az őket alkalmazók számára. Innen nézve apró, de talán nem irreleváns adalék, hogy miközben Márton úr a hermeneutikát részesíti előnyben, engem inkább az Internet érdekel. Továbbra is McLuhannal szólva: a diskurzus maga az üzenet, s a tartalomnál (vagyis a jelentésnél) sokkal fontosabb maga a médium, a diszkurzív kényszer.

Vagyis akkor

Szerintem a következőről is szó lehetne: Például az idegen, az ellenség, az ellenfél, a szövetséges, a sajátmagunk (és valószínűleg még továbbiak is) valamiféle kommunikációs stratégia, diszkurzív formáció részeként képzelendő el. Amikor a politikai entitás megnyilvánul, jobbra olyan stratégiát alkalmaz, melynek a természetes velejárója, hogy másokat és sajátmagát identifikálja. Ennek megfelelően a kutatás célja az lehet, hogy megvizsgálja, vajon tényleg minden megszólalásnak a szerves része-e az identifikáció, illetve hogy felsorolja egy adott időszak szerepkészletét, tudniillik azt, hogy a megszólalásokban milyen módon folyik ez a bizonyos identifikáció (még egyszer: a megszólalónak az önidentifikációja, illetve másoknak az általa megkísérelt identifikálása).

Ugyanezt a gondolatot végig lehetne vinni a témák vagy mondjuk a beszédmódok tekintetében is. A beszédmódok vonatkozásában Becskeházi úr megmutatta, hogy hogyan lehet ilyet csinálni. Meglehetősen bátorság és invenció kell hozzá, de nagyon fontos eredményekre lehet jutni. Nem jelentéseket vizsgált, nem azt, hogy mi volt a konkrét szociológiai kérdés, illetve hozadék az adott tanulmányban, hanem diszkurzív stratégiákat, csak akkor ezt még nem így hívtuk. Hogyan lehet közös hangot találni az olvasóval, a felsőbbsséggel egy-egy szociológiai kérdés kifejtésekor. Milyen világképet, ismerős élethelyzetet kell megtenni a szociológiaiak szánt kifejtés keretével, hogy az ott kifejtettek az ismerősség okán beemelhetőkké váljanak az olvasó világába, illetve hogy az

olvasó az ismerős keretben megtapasztalt szociológiai világgép-elemmel bővíthesse, módosíthassa a maga világgépét. A szociológia mint modern diskurzus, a maga összes velejárójával együtt, hogyan csempészhető be az olvasó világába, diszkurzív világába.

Hasonlóképpen fontos példát mutatott nekünk Csigó úr, megint csak abban a tekintetben, hogy a megszólalások milyen típusos fogalomkapcsolatokat mutatnak fel, s hogy ezek a típusos fogalomkapcsolatok kijelölnek valamilyen markáns álláspontot a politikai mezőben. A fogalomhasználati típusosságok alapján diszkurzív stratégiák váltak elkülöníthetőkké.

A jelentés státusa ilyen helyzetben talán a következőképpen képzelhető el. Az adott politikai életben működő politikai entitások választanak a rendelkezésükre álló stratégiai arzenálból egyet, vagy inkább néhányat. Ezeket a különféle témák kapcsán alkalmazzák, mégpedig adott esetben valóban avégett, hogy a közönségben az adott témával kapcsolatos jelentés formálódásában az ő jelentésalkotó tevékenységük legyen a döntő tényező. Csakhogy minden szereplő részt vesz a harcban, a jelentésadási küzdelemben, ezért ami végeredményként előáll, az nem valamely domináns diskurzus által kiharcolt jelentéstartalom (egy sor kommunikációs iskola gondolja ezt, például a múltkor emlegetett Hall is, a frankfurtiakról nem is beszélve), még csak nem is a különböző próbálkozások eredője (ez lenne talán a marxi álláspont), hanem az összecsapások mintegy véletlen mellékterméke, melyre sem egy-egy stratégiának, sem a működő stratégiák összességének nincsen meghatározó befolyása.

Márton azt mondhatná, hogy akkor íme, ez az ő vizsgálati tárgya. Csakhogy meg kell cáfoljam, ugyanis az így létrejövő és ráadásul esetleg azonnal át is alakuló jelentés (hiszen a politikai harc folyik tovább, de kétségkívül nem mindig ugyanazon téma körül) nem egyetlen jelentés, hanem sok-sok jelentés. Azt értem ezen, és ez a talán legnagyobb problémám Márton próbálkozásaival, hogy a különböző emberek, a közönség különböző csoportjai (amelybe a politikusok is beleértendőek) különböző jelentéseket hoznak létre a maguk számára az adott témára vonatkozóan. Arra akarom itt felhívni a figyelmet, hogy a tömegkommunikáció-elméletek már jó ideje maguk mögött hagyták azt a felfogást, amelyik szerint a közönség teljesen védtelen volna a kommunikációs üzenetekkel szemben. Ez alatt nem csak azt kell érteni, hogy képesek elhárítani a feléjük irányuló jelentésadási próbálkozásokat, hanem azt is, hogy egyénenként, de legalábbis csoportonként eltérően dolgozzák fel ezeket a jelentésadási mintákat, ötleteket, ajánlatokat. Vagyis messzemenően problematikus ráhagyatkozni arra az előfeltevésre, hogy, mivel a kutató bennél a közösségben, ezért – megfelelő érzékenység birtokában – tulajdonképpen eleve tisztában van azzal, hogy milyen jelentések élnek a közösségben egy-egy dologgal kapcsolatban. Nem egyetlen közösség van ugyanis, hanem sok közösség.

Különösen akkor kell sok közösség létezésével számolnunk, ha – miként Márton úr – azt gondoljuk, hogy a közösségeket nem valamely a priori intézményes összefüggések hozzák létre és tartják fenn, hanem nem utolsó sorban a jelentésadások közössége. Ha – legalábbis analitikusan – a jelentésadás konstituál közösséget (ez borzasztó fontos tétele Mártonnak; ráadásul nagyon gyümölcsöző is), akkor a kutató értelemszerűen nem lehet a tagja az adott dologra vonatkozó összes jelentés által konstituált összes közösségnek, tehát nem írhat le minden jelentésadást, különösen nem mintegy belülről. Ez az, amit úgy szoktak mondani, hogy a jelentések feltárásával azért nem igen érdemes foglalkozni, mert a jelentés nagyon exkluzív. Nem véletlen, hogy Wittgenstein valami olyat talált mondani, hogy a szavaknak nincsen jelentésük, csak használatuk.

Sokszor felvetődtek már ezek a kérdések az évek során, és olyankor Márton úr verbálisan mindig tett egy-két gesztust, mintha a jelentést nemcsak hogy nem Szent Ágoston (most hirtelen ő jutott az eszembe) mintájára fogná fel, vagyis refensként, hanem még Saussure-nél is továbbmegy, de amikor az elemzésekre kerül a sor, akkor a jelentés nála mindig olyan viszony, amely a jelölő és a jelölt között van, semmi több.

Mindezek után gondolom, érthető, hogy miért nem nagyon tudok mit hozzáfűzni az általa írott nyolc oldalhoz. Egyfelől természetesen sok nagyon fontos dolgot ír, különösen a Függelék

tartalmát találtam figyelemre méltónak. Másfelől viszont további pontosításra volna szükségem a jelentéstapasztalat fogalmát illetően, már csak azért is, mert központi jelentőségűnek tűnik Márton úr számára.

A többiről majd később.

Üdvözlettel

Kiss Balázs

Budapest, 2001. szeptember 28.

SZABÓ MÁRTON

Diszkurzív stratégiák vagy jelentések

Tegnap este keveredtem haza öt napi távollét után a vecei „birtokról” és kíváncsian olvastam Balázs levelét, amely persze nemcsak a „nyolcoldalansomra” vonatkozik.

Tennék néhány észrevételt a kritikai megjegyzéseiről!

1.

Ha jól értem őt, akkor az a legfontosabb észrevétele, hogy nálam a jelentés (minden verbális gesztusom ellenére) a jelölő és a jelölt olyan viszonya, ami „valami viszonylag állandó dolog”, ezért aztán én leginkább azt szeretném leírni, hogy „mi a dolgok jelentése”, másképpen szólva mik „a megszilárdult s éppen ezáltal megfejtetővé is vált jelentések” (mi az idegen, mit értünk alatta mi és mások stb.). Holott a jelentések (a politikában különösképpen) folyamatosan változnak, nincs bennük semmi szilárdság, mi több „nemcsak efemerek, hanem kidolgozatlanok is, s a diszkurzív stratégiák talán egyre kevésbé jelentéselemek súlykolására, mint inkább benyomások keltésére vonatkoznak.” Ergo: mert nincsenek szilárd jelentések, nem is lehet őket megragadni. Ami megragadható, az a küzdelem, a stratégia és az eljárás, amelyek nyomán különböző identifikációk, tematizációk, beszédmódok stb. jönnek létre.

Először is azt gondolom, hogy Balázs itt mintha nagyon élesen elválasztana valamiket, amik azonban *valami módon* nagyon is összetartoznak, hiszen közben maga is utal rá, hogy a küzdelmeknek *téje* van, a diszkurzív stratégiák politikai *szereplők* által folytatottak, az eljárások pedig mindig szólnak *valamiről*. Vagyis szerintem a jelentést nem igen lehet kikapcsolni a stratégiai küzdelmeket középpontba állító felfogásból sem. Abban igaza van, hogy sokféle módon fel lehet fogni a jelentést, és nálam talán nem olyan erős a jelentések illékonysága, ideiglenessége és sokfélesége, mint ahogyan ő szeretné látni. De ha még így is van, én akkor sem ambicionálom a jelentéseknek valamiféle megszilárdult, ezért feltárára és megfejtésre váró stabil (örök?) valóságát. Szerintem a jelentések viszonylagosak, rivalizálóak és összetettek (nem a jelölő és a jelölt ellentéte a lényeges), és azt is gondolom, hogy minden vonatkozó elemzésben benne van az ezzel járó provizórikus és lokális jelleg. Bocsánat, de Ricoeur sem a rögzültség, hanem a *nyom* értelmében mondta, hogy a beszédet le kell írni.

Másodszor viszont el tudok képzelni kiindulási különbségeket. Én kétségtelenül nem diszkurzív eljárásokat és stratégiákat próbálkoztam eddig feltárni, hanem bizonyos jelentésadási csomópontokat, tetteket, viszonyokat és helyzeteket, amelyek viszont – és ez legalább annyira lényeges! – mindig valamilyen, általam megragadni kísérelt, diszkurzív *stratégia* folyományaként lettek olyanok, amilyenek éppen találtam és leírtam őket. De lehet ezt fordítva is kezdeni, ahogyan Balázs javasolja: egy-egy konkrét dolog kapcsán leírni az ott használt diszkurzív eljárásokat és stratégiákat, amelyek persze csak-csak létrehoznak *valamilyen* jelentést, akár véletlenül és kidolgozatlanul is (mint Balázs mondja). Hiszen a beszéd, a gondolkodás és a cselekvés mindig értelmezésekhez (vagyis jelentésekhez) kötődik. A szembeállítás helyett is inkább azt mondanám: a szavak jelentése szavak használatai módja. De mintha éppen a szabály (vagy a stratégia) tudása lenne az exkluzív, hiszen minden beszélő és értelmező mindig *beszél* jelentésekről, viszont kevésbé stratégiákról és szabályokról.

Harmadszor: amikor én jelentésfejtésekről, jelentésadásokról, rivalizáló jelentésekről stb., vagy éppen jelentéstapasztalatról beszélek, akkor én egyáltalán nem úgy fogom fel a „politikai” hermeneutikát, hogy itt valami általános és objektív (?) értelemfejtés zajlik. Sokkal inkább akarom

státusba helyezni a beszédétől és az értelmező jelentésektől a politikatudomány által megfosztott „beszélő” politikai valóságot. De a valódi kérdések csak ezután jönnek: mit is kezdünk ezzel a „Beszélő politikával”. A jelentéstapasztalat valami olyasmi kíván lenni, hogy 1. mindig tapasztaljuk, hogy mások jelentéseket használnak (fejtenek, tulajdonítanak, elvetnek stb.), 2. mi magunk is jelentést adunk a dolgoknak, valamit mondunk róluk ahhoz képest, amit mások mondanak, 3. ezen közben követünk valamilyen szabályt, 4. ezeket a tapasztalatokat gyakran leírják, rögzítik, közvetítik, 5. jelentéstapasztalatunk azonban nemcsak a jelentés eminens formáiról (beszéd, szimbólumok stb.) lehet, hanem minden másról is. 6. Ezeket rendre rögzítjük, majd újrakezdjük. Másképpen: a jelentéskezelés általános és „demokratikus” valami.

2.

Balázs szavára teszi, hogy a sok-sok és rivalizáló jelentések miatt lehetetlen jelentéseket megragadni, hogy különböző közösségek ugyanarról a témáról egészen mást szoktak mondani. Az ő szavaival szólva: „talán legnagyobb problémám Márton próbálkozásaival, hogy a különböző emberek, a közönség különböző csoportjai (amelybe a politikusok is beleértendőek) különböző jelentéseket hoznak létre a maguk számára az adott témára vonatkozóan.” Ezért aztán: „messzemenően problematikus ráhagyatkozni arra az előfeltevésre, hogy, mivel a kutató bennél a közösségben, ezért – megfelelő érzékenység birtokában – tulajdonképpen eleve tisztában van azzal, hogy milyen jelentések élnek a közösségben egy-egy dologgal kapcsolatban. Nem egyetlen közösség van ugyanis, hanem sok közösség.”

Először is ezt az intelmet fel lehet fogni a kutatásra való buzdítás értelmében, amit messzemenően támogatok. De nem akarom elbagatellizálni az ügyet, mert itt Balázs elvi kérdéseket feszeget: soha nincs egyetlen jelentés, mert ugyanarról a dologról vagy témáról különböző jelentések élnek különböző törekvésekhez és közösségekhez kapcsolódva. Ismét azt mondanám: igen is meg nem is. A legfontosabbnak itt számomra nem az tűnik, hogy vajon van-e egyáltalán jelentés nélküli dolog vagy téma, ami aztán különböző jelentésekre esik szét (vagy áll össze), hanem a jelentések *összetettsége*. Ugyanis minden jelentés mindig összetett, „architektúrája” szerint is, (azokkal értek egyet, akik a nyelv metaforikusságát általános vonásnak tartják), ezért aztán minden politikai dolog, téma vagy szó *eleve* különböző jelentések létezése. A politikai rivalizálásban például ugyanazon szavakhoz különböző jelentések kapcsolódnak, és ez *része* a szó jelentésének és az adott közösség életének és határának. Ezt nevezte Dieckmann ideológiai poliszemiának. A közösségek tekintetében nem igen van úgy, hogy csak azok alkotnak *egy* közösséget, aki ugyanazt az egyjelentésű jelentést adják valaminek. Az talán igaz, hogy értik egymást, de ezzel együtt lehet, hogy nem értenek egyet vagy félreértik egymást, miközben éppen azon vitáznak, hogy mi a demokrácia „igazi” jelentése.

Másodszor meg mégis csak visszatérnék ahhoz, hogy az empirikus és szisztematikus kutatás azért egy „benne élésnél” mégis csak differenciáltabban és összetettebben képes megmutatni a különböző jelentéstapasztalatokat (és diszkurzív stratégiáit), avagy a diszkurzív eljárásokat (és ennek mozgó-változó jelentéseit). Talán ez jelöli ki a „Vázlat”, a „Politikai idegen” (meg a készülgető „Közjó”) féle munkák státusát. Nem pótolják az empirikus kutatásokat és nem lehet őket közvetlenül átfordítani metodológiába, de szükségesek ahhoz, hogy „másféle” diskurzusok és kutatások induljanak el a politika világáról, mert talán meggyőzően vázolják ennek a „másféle” valaminek szemléleti pozícióit, világlátását, empirikus valóságát, mert igyekeznek szisztematikus felvillantani jelentéstani csomópontjait és képződésének bizonyos eljárásait. Ugyanakkor inkább megnyitnak, sem mint befejeznek valamit. Vagyis terepet egyengetnek, inspirációt nyújtanak, ösztönöznek és viszonyítási pontokká lesznek, amiket aztán érdemes lesz *alaposan* megkritizálni. Edelman munkáiban találni valami hasonlót. Az efféle munkáknak erőssége lehet innovatív ereje, hátulütője viszont bizonyos elnagyoltság, erős kötődése a személyes tudáshoz és élményekhez, valamint bizonyító erejének el-elgyengülése. Ez azonban műfaji

probléma és legfeljebb akkor válhat egy projekt kárára, ha ezzel együtt egyben befejezettek is nyilvánítják. De mi éppen arról beszélünk, hogy a „kezdet vége” van csak előttünk vagy mögöttünk.

2001 október 1.

Márton

KISS BALÁZS

Mi a diszkurzív stratégia?

Úgy tűnik, világosabbá kell tennem a diszkurzív stratégia mibenlétét, mert Mártonnál a diszkurzív stratégia mintha valami exkluzív és kognitíve tiszta dolog volna. Lássunk egy példát, éppenséggel Stuart Halltól és éppenséggel az idegenséggel kapcsolatban.

Hall leírja, milyen nagy hibát követett el egyszer a baloldal egy nyilvános vitában a bevándorlókat illetően. Valami tévéműsorban arról vitatkoztak, hogy vajon van-e Nagy-Britanniában rasszizmus. A jobboldali megszólaló azt mondta, hogy voltaképpen nem rasszizmus van, hanem hirtelen túlságosan megnőtt a fekete bevándorlók száma a hétköznapi tereken, s ez zavarja a lakosságot, a briteket, a fehéreket. Hasonló megfogalmazásokkal manapság is élnek, amikor azt mondják, hogy a bevándorlók mennyisége meghaladta a nyugati polgárok tolerancia küszöbét, ezért vannak az atrocitások. Mármint a baloldal képviselője belement ebbe a vitába, és eztán arról folyt a szó, hogy valóban hirtelen ugrott-e meg a feketék száma, hogy ez túl magas-e avagy sem, másutt mennyi stb. Hall azt mondja, hogy a rasszizmus problémájának *számszerűsítése* jellegzetes diszkurzív stratégia, mely ebben az esetben a jobboldalnak kedvezett, ugyanis mihelyt ezt elfogadta a másik oldal, akkor arról már nem folytatható vita, hogy vajon problémás dologként kell-e felfogni a feketék jelenlétét, hogy vajon minden bevándorlót problémának kell-e tekinteni, hogy vajon érdemes-e, szabad-e, célszerű-e stb. az emberek között bőrszín vagy akár bevándorló státus alapján különbséget tenni. Ha belemegyünk a számháborúba, akkor voltaképpen már elfogadtatták velünk, hogy a hétköznapi tereinket hirtelen ellepő feketék problematikusak, megszámlálhatók, tehát precízen definiálható, hogy ki milyen fekete (mint nálunk annak idején, hogy ki zsidó, ki nem az), s mindez természetesen anélkül, hogy az illető feketének, bevándorlónak, problémás valakinek minősített illetőket megkérdéznénk.

Mármint nem arról van itt szó, hogy lett volna egy valós, egy feddhetetlen stb. diskurzus, amelyhez képest a számszerűsítésre törekvő diszkurzív stratégia valami fondorkodás, s akkor mondjuk a baloldalnak ehhez kellett volna ragaszkodnia, és akkor győzött volna a vitában. Inkább arról van szó, hogy egy másfajta diszkurzív stratégia a feketékről, bevándorlókról, rasszizmusról, emberek minősítettségéről stb. másfajta diskurzust hozott volna létre, másfajta jelentéseket tett volna lehetővé. Az említett alternatív kérdésfelvetések hasonlóképpen diszkurzív stratégiák lettek volna, melyek elfogadása irrelevánssá tette volna a számokkal való érvelés stratégiáját.

Még egy példa: Az Aktuális című tévéműsor stúdiójában a műsorvezetőn kívül csak két partner fér el az asztal körül. Ez olyan kommunikációs stratégia következménye, mely eleve kizárja, hogy az aktuálisnak minősített problémákat két partnernél többel lehessen megvitatni, vagyis igazából csak két releváns vélemény lehetséges, illetve lehet fontos az aktuális kérdésekkel kapcsolatban. Azt is jelezi ugyanakkor, hogy minden dologgal kapcsolatban meg kell hallgatni két felet.

Ezekben a példákban értelemszerűen nem a jelentésekről van szó, nem arról, hogy melyik vitapartner milyen jelentést tulajdonított a feketéknek, a bevándorlóknak, a rasszizmusnak stb., különösen nem az egyes aktuális kérdéseknek. Ezt nem tudhatjuk, nem is kell tudnunk. Amennyiben megpróbálnánk kitalálni, akkor vagy azt kellene feltételeznünk, hogy belelátunk a vitázók fejébe, sőt, hogy esetleg jobban tudjuk, hogy mit is akarnak, mint ők maguk, vagy legalább azt kellene feltételeznünk, hogy azt tudjuk, milyen jelentést tulajdonított mindennek a közönség. Sokkal inkább arról van ehelyett szó, hogy melyek a ki tudja, milyen jelentések létrejötteinek diszkurzív, illetve intézményes *feltételei*, másoldalról, hogy milyen diszkurzív és intézményes körülmények korlátozzák a diskurzusok választékát. Látni kell, hogy – jó Foucault-i módon – ezek a stratégiák egyszerre ritkítják és szaporítják a diskurzust: egy helyett jobbra kikényszerítik a két diskurzust, illetve az ellenfélből is kikényszerítik a számosság körüli saját diskurzust.

Azért nem a jelentésről van szó, mert a stúdió berendezése nem igen érdekel senkit a nézők közül, sőt valószínűleg a résztvevők közül sem. Senki nem tulajdonít neki sem jelentést, sem jelentőséget,

s magam sem gondolom, hogy előzetes megfontolások, jelentések, akár homályosak, akár kristálytiszták vezettek volna az adott diszkurzív, illetve kommunikációs stratégia alkalmazásához. Ezek a stratégiák leírhatók anélkül, hogy ki akarnánk illetve ki kellene fürkészni a résztvevők által a számszerűségeknek vagy a stúdió berendezésének tulajdonított jelentéseket. Értelemszerűen ezért azt sem kell állítanunk, hogy mi tudjuk, hogy „valójában” milyen fondorlat van a két dolog mögött. Inkább *felmérhetjük az ilyesfajta stratégiák jelenlétét*. Például a számosságok tekintetében csinálhatunk összevetést a különféle numerus claususok között, a berendezés dolgában pedig megkísérelhetjük mondjuk a Fidesz vezetők kétpártrendszer erőltető megnyilatkozásait összekötni a stúdiószerkezetekkel, vagy akár a híradók tudósításaiban megszólaltatottak számával stb. Vizsgálhatnánk, hogy a különböző csatornákon hányan ülnek a vitaasztalok körül, s hogy valóban különböző véleményeket, illetve pártokat képviselnek-e; hogy az egyéb médiumokban szót kapnak-e további vélemények, és akkor jellemezhető-e az adott médium éppen azért, hogy ott viszont látens kétpártrendszer van stb. Ezek valószínűleg erőltetett kérdések, de most hirtelen nem jutnak jobbak az eszembe.

Azt mondhatjuk tehát, hogy számomra a jelentések, amennyiben egyáltalán érdemes velük foglalkozni, messzemenően alárendelődnek a stratégiáknak. A stratégiák irányulhatnak jelentésekre (például olyan módon kell berendezni egy Orbán-interjút, hogy az egész a megfontolt és kompetens vezető benyomását keltse – lám, itt sem bírok jelentést mondani, hanem benyomás szalad ki az ujjaim alól), de ami a stratégiák számára a jelentés előállításának biztos módja, az a közönség szemében lehet átlátszó manipuláció, vagy éppen a miniszterelnök kiválóságait hűen bemutató médiemesemény, és még sorolhatnám a lehetséges benyomásokat és – na jó, legyen – jelentéseket.

[Egyébként szerintem nem volna tanulság nélküli áttanulmányoznotok a Szavak és dolgok magyar kiadásának „Három modell” című fejezetét, illetve legalább a 396-tól a 404-ig tartó részt. Ez nagyjából leírja a jelentés és rendszer viszonyát, s szépen mutat a felé a lépés felé, mellyel Márton úr már régóta kacérkodik, tudniillik az irodalomtudomány beemeléseinek teljesen logikus voltát. Másfelől persze a könyv eme része szélesebben arról is szól, hogy mennyire lehetetlen feladat a jelentések vizsgálata. Ezért utal folyvást a végesség analitikájának nagyon modern, ugyanakkor nagyon problematikus voltára.]

Hogy én is idézzek Márton úrtól:

„A közösségek tekintetében nem igen van úgy, hogy csak azok alkotnak egy közösséget, aki ugyanazt az egyjelentésű jelentést adják valaminek. Az talán igaz, hogy értik egymást, de ezzel együtt lehet, hogy nem értenek egyet vagy félreértik egymást, miközben éppen azon vitáznak, hogy mi a „demokrácia” „igazi” jelentése.”

Azért jön kapóra nekem ez az gondolat, mert Márton úr itt a jelentésadás közösségkonstituáló funkcióját nagyon is másképpen érti, mint én. Számára – azt hiszem – a tézis azt mondaná, hogy azok tartoznak ugyanabba a közösségbe, akik ugyanazt a jelentést tulajdonítják ugyanannak a dolognak, és akkor ő ezt azzal cáfolja, hogy nagyon is gyakran a beszélgetők voltaképpen félreértik egymást. Mármost ezen mutatható föl Márton úr ama jelentésfelfogása, mely szerint *mégis csak volna az egyes közösségtagoknak valamilyen exkluzív jelentésverziója*, ami a többiek által félreérthető. Én azonban nem erre helyeztem a hangsúlyt, hanem arra, hogy azok alkotnak egy bizonyos közösséget, akik *részt vesznek* a közösség fontos beszélgetéseiben, melyek jelentős része nem másra, mint jelentésadásra irányul. Nálam azonban a közösségkonstituálás nem a jelentés közös voltára, hanem a *jelentésadás együttes erőfeszítésére* alapozódik. Itt tehát inkább a fenomenológia, mint a hermeneutika pártját fogom. De még inkább McLuhan mellett állok ki, aki a beszélgetés időtlen voltára helyezi a hangsúlyt, tudniillik arra, hogy nem a tartalom határozza meg a médiumot, hanem a médium, a prompt beszélgetés, a prompt közös jelentésalkotási erőfeszítés, a jelentésalkotás éppen most, hic et nunc zajló folyamata a lényeges, és nem az, hogy a jelentés alatt mindenki ugyanazt fogja-e érteni, vagy félre fogják érteni egymást.

De most tényleg abbahagyom.

SZABÓ MÁRTON

További megfontolások

I. a társadalmi szituáció értelmezéséhez

Csigó félbehagyott recepciója („Kvalitatív közönség-kutatás – a médiaelemzés új paradigmája”) az érintett törekvések sajátosságainak konkrét bemutatásán túl azt is demonstrálja, hogy mi módon születnek új empirikus elemző tudományos törekvések. Nem minden tanulság nélkül való lehet, ha megkíséreljük írásának ezt a vonatkozását felszínre hozni, netalán továbbgondolni.

Vázlatosan a következőkről van szó:

1. A kiinduló pont *egy társadalmi szituáció*

Minden résztvevő valamilyen módon *adottnak* vesz egy társadalmi szituációt. Ez egyszerre hagyomány és evidencia, amely mintegy természetes módon kínálja magát a tudományos vizsgálat számára. Jelen esetben ez vélhetően a következő: vannak a különböző tudásközvetítő médiumok, amelyek hatnak az emberekre.

2. A társadalmi szituáció *előfeltevései*

A szituáció kimondatlanul is *egy társadalomkép* része, amely strukturálja és konkretizálja a helyzetet. Jelen esetben ez vélhetően a következő: a társadalom tagjait szabad kommunikációs viszony fűzi össze, amelyben domináns pozícióval a tömegmédiumok rendelkeznek. A társadalmi közéleti tudás (és cselekvés) ebben a viszonyban születik meg (és nem más módon).

3. A társadalmi szituáció *kutatása*

A szituációhoz kutatási *elvek* kapcsolódnak, túl az általános kíváncsiságon vagy a társadalmi szükségleten. Ezek a kutatási előfeltevések jelölik ki, hogy a tudomány egyáltalán mit kezd a szituációval. Jelen esetben ez vélhetően a következő: Hogyan lehetne minél alaposabban megérteni a média és a fogyasztó viszonyát? Mi egyáltalán a média és a fogyasztó? Mi határozza meg (okozza) a fogyasztó éppen adott tudását? Hat-e a fogyasztó a médiára? Miképpen működnek a különböző (összetett) hatásmechanizmusok?

4. Kutatások *végzése*

Az empiria iránt elkötelezett kutatók különböző *módszertani* eljárásokat dolgoznak ki (vagy vesznek át), az empiria nyelvén is értelmezhető kategóriákat dolgoznak ki, különböző (ellenőrizhető) szabályszerűségeket állapítanak meg. Jelen esetben ez nem rögzíthető konkrétan (csak az általánosságoknak az iménti síkján), ugyanis ennek módozataiban már különböznek egymástól a szituációt kutató rivális iskolák.

5. A kutatások *kritikája*

A kutatások koncepcionálása és gyakorlása során új és új értelmezések bukkannak fel. Szembetűnő, hogy az elégedetlenek nem a szituációt (és a szituáció alapját képező társadalom képet) vitatják, hanem a szituáció értelmezésének eddigi *hiányosságait*, és *egyoldalúságait*. A kritika a szituáció eddig nem méltányolt összefüggéseire igyekszik rámutatni, a helyzet alaposabb és pontosabb feltárását szorgalmazza. Körülbelül úgy, ahogyan Csigó is írja Hall kapcsán: „nem túl forradalmi az a belátás, hogy ..., de még sem kutatták szisztematikusan.”

6. Az új paradigma *születése*

A kritika nyomán, az akkor megfogalmazott elvek alapján a rivális paradigma iránt elkötelezett kutatók új kategóriarendszert próbálnak kidolgozni, megfogalmazzák hipotéziseiket és új empirikus kutatásokat kezdeményeznek, amelynek eredményei természetesen mindig *igazolják* előfeltevéseiket. Láthatóan az ilyen *megújító* paradigmák rendre követik egymást. A folyamat nyilvánvalóan mindaddig zajlik, amíg maga a szituáció (és társadalomképe) érvényben van.

Ha mindaz igaz, amit vázlatosan összeraktam, akkor ebből az adódik, hogy nekünk mindenekelőtt a következő kérdésre kellene válaszolnunk: Mi a diszkurzív politika mint társadalmi szituáció?

II. a diszkurzív politika mint társadalmi szituáció és vizsgálatához

A szituáció:

A politikai *vita* (politikai kommunikáció?) a politikai valóság alkotó eleme (*alakító* tényezője)

A szituáció társadalomképe:

A politika (elvileg egyenlő) szereplői diszkurzív (kölsönös beszéd) kapcsolatban vannak egymással. (Kétoldalú elhatárolódás! Nem: érdek-, státus-, stb. viszonyban. Nem: retorikai, propaganda, információátadási stb. egyoldalú beszédkapcsolatban.) Ennek formája és módja a politikai vita.

A közügyekről folyó politikai vita *nyilvános*. Különböző *színterei* és *eszközei* vannak, és különböző *szereplők* vesznek benne részt.

A vita elsődleges termékei a *szövegek*, amelyek az élő beszéd rögzült termékei, és a politikai valóság tárgyait, szimbólumait, cselekedeteit, személyeit s viszonyait különböző jelentésekkel ruházzák fel. A jelentések ideiglenesek s rivalizálók, különböző diszkurzív stratégiák nyomán jönnek létre.

A közéleti tudás, cselekvés és szokásrendszer (intézmény) az így felfogott politikai viták nyomán jön létre, alakul át és kapja meg ideiglenes formáját

A szituációra vonatkozó kutatói-vizsgálati kérdések:

A politikai vita milyen *módon* alakítja a politikai valóságot és milyen *valóságot* hoz létre? Milyen a vitatkozó (diszkurzív) politikai valóság és milyen szabályok szerint jön létre s alakul át?

Hogyan érhető el a vizsgálatok számára a vita? Vannak-e politikai vitának *kitüntetett* (jelentős és tipikus) alkalmi, amelyeket nem a kutató kreál és amelyek meggyőzően mutatják fel a diszkurzív politikai valóság valamelyik „születését” természetét?

Mi a sajátossága ezeknek a jelentős diszkurzív eseményeknek? Kik a résztvevői? Miről beszélnek? Milyen stratégiákat követnek? Hogyan rögzül és hogyan változik? Mit érhetünk itt tetten egyáltalán? Milyen determinációs viszonyok uralkodnak benne? Hogyan tárható fel ez általános és specifikus szinten?

Kutatások:

A vizsgálatoknak lehetséges egy általánosabb szintje. Ez közvetlenül kötődik a politikai viták (avagy a diszkurzív politikai valóság) társadalomszemléletéhez és elsősorban arra koncentrál, hogy rámutasson arra: ez a tudánszemlélet más módon tagolja és rendezi el a politika világát, mint az intézmény- és a cselekvés-politológia.

Lehetséges (sőt szükséges) azonban egy specifikus szintje is, amely „odafordul” a diszkurzív politikai valóság egy-egy konkrét darabjához, hogy feltárja annak természetét, működését, alakító karakterét (lehetőleg minél teljesebben). Ez nem az általánosabb szint közvetlen alkalmazása, hanem az adott diszkurzív konkrétum tudományos feltárása, újrakonstruálása. Az általánosabb

szint személete és kategóriái természetesen inspirálják és segítik, de „kénytelen” alkotóan újragondolni tárgyát, módszerét, kategóriáit és eljárásait.

Budapest 2001 október 9

CSIGÓ PÉTER

Csak a vita?

Konkrét tartalmi érveket nem szeretnék előhozni, mert nagyjából mindent megbeszélünk azzal kapcsolatban, amit Márton ír.

Csak két rövid megjegyzést tennék, ami azt jelzi, hogy még a legalapvetőbb elméleti kérdésekben sem feltétlenül értünk egyet, ilyen értelemben az elmúlt másfél hónap tényleg nem vezetett előre (ahogy Balázs is írta).

1. Kérdéses eleve a 'vita' fogalma, amiről Márton ír, hiszen szerintem az a típusú vita, amelyben egyenrangú szereplők vannak és viszonylag nyitott, lezáratlan stb vitát folytatnak, szóval ez a típusú vita szerintem nem igazán létezik. Sokkal inkább valamifajta 'diskurzustermelés', ahol a résztvevők nem egymás, hanem a közönség felé fordulva konstruálnak meg valamit.* Ha a státustörvény, a Torgyán-, a terrorizmus stb. 'vitájára' gondolunk, ezek részben vitaszerűek részben nem (inkább nem), de mindig erősen lezártak, a frontvonalak nem nyitottak, és a szereplők sem mindig kvázi egyenrangúak (se Torgyán, se Csurka - mind a kettőt kiszorítják).

2. Másrészt szerintem az sem igaz, hogy "mindent, ami társadalmilag-politikailag létezik, a vita tüze éleszti". Ez alapvető és sarkalatos pont lenne, de így megfogalmazva szerintem egyszerűen nem igaz. Foucault se mond ilyet, sőt! Saját példámnál maradva: a Bokros-csomag utáni 20%-os reálbércsökkenés, importdrágulás, forintleértékelődés, tandíjelvonás, stb. nem diszkurzív konstrukció. Magyarán addig, amíg nem helyezzük el a diskurzus helyét az 'intézményes' szférához, vagy akár a szereplők 'diskurzuselőtti'** érdekeihez viszonyítva, addig a 'diszkurzív politikatudomány' azon a 'laza' szinten marad, mint a Vázlat. De hát ezt már mondtam két három hete, és szerintem mindenki úgy érzi, hogy körben forgunk és toporgunk, ezen a szinten nem találunk megoldást.

Úgy tűnik tehát, hogy annyit tudunk csak mondani, hogy a politikai beszéd érdekel minket. Ez tényleg elég kevés.

Én azt javasolnám, erről beszélgettünk Mártonnal csütörtökön, hogy kutassunk valamit közösen mind az öten. Biztos tudnánk valami mindenkit érintő témát találni. És szerintem ne akarjunk mindenáron paradigmát váltani, az USA tele van 'the construction of...' típusú cikkekkkel, szerintem csináljunk valami ilyesmit, egy elméletileg nem túl nagyigényű, de korrekten véghezvitt empirikus kutatást.

Ha meg nem tudunk ötleteket kiagyalni, akkor pedig mindenki dolgozzon a saját témáján, ahogy Balázs is írta.

2001. október

* Érdekes, hogy a mai időkben igen releváns kutatási téma, aminek a boncolgatásából minden tisztességes publicista keresett már egy biciklire való HUF-ot, azaz a Fidesz új kommunikációs stratégiája, épp a Márton-féle vita-fogalom cáfolata. Ők ugyanis explicite (!-Rogán) kimondják, hogy vége az MSZP-kormány alatti vitatkozásos kommunikációnak, ők ehelyett pusztán csak értékesítik a jól megcsinált terméküket a diszkurzív termékek piacán.

** mert ezek létez(het)nek egy konkrét vitában, még akkor is, ha korábbi diskurzusok kikristályosodásai.

SZABÓ MÁRTON

Kutatások közelében

Eddigi beszélgetéseink talán elvezetnek két fontos következményhez.

Az egyik *a jelentés és a diszkurzív stratégia egymáshoz való viszonyának értelmezése*. Köszönet érte Kiss Balázsnak, aki konokul érvelt (írásban is) a stratégiaközpontú nézőpont és elemzés szükségessége mellett! Szerintem körvonalazódott egy olyan nézet, mely szerint a kettő nem zárja ki egymást (inkább feltételezi), ezzel együtt is elfogadható, hogy a jelentésre és a stratégiára koncentrált kutatás két különböző kutatási eljárás lehet. Nekem személyesen is fontos volt a vita: talán most már világosan látom Balázs visszatérő bíráló megjegyzéseinek egyik sarokpontját. Ezzel együtt is persze, szerintem, a jelentés és/vagy stratégia dilemmájára alkalmanként vissza fogunk még térni.

A másik *a lehetséges empirikus vizsgálat lehetséges metodológiájának körvonalazódása*. Az igazság az persze, hogy mind ez ideig ezt leginkább én forszíroztam (több e-mailben is), túl Barbara kezdeti felvetésén. Mindenki más ezekre csak alkalmi, vagy inkább mellékes megjegyzésekkel reagált. Talán most már vagyunk olyan helyzetben, hogy alaposabban is tudunk róla beszélgetni.

Ez az írás ezzel a céllal készült.

Rendkívül tanulságos volt számomra Csigó áttekintése a recepció elemzésekről, mert egyebek mellett (a szerző kifejezett szándékától vélhetően függetlenül) azt is megmutatta, hogy mi módon jönnek létre a paradigmatis empirikus-metodologikus iskolák. 9-én az ezzel kapcsolatos önreflexív kérdésemen valamennyien komolyan elgondolkodtunk. Nem próbálhatnánk ezen az úton tovább menni, hátha eljutunk valahová? Vitára bocsátanám ezért a következő állításokat, amelyek kapcsán megpróbálom összerakni, összegezni, itt-ott továbbgondolni erre vonatkozó eddigi felvetéseimet.

1. A kutatás társadalmi szituációja

Úgy tűnik nekem, hogy minden kutatás valamilyen módon adottnak vesz egy társadalmi szituációt, amelyre kérdésfelvetései és vizsgálatai irányulnak. Ez egyszerre hagyomány és evidencia, amely mintegy természetes módon kínálja magát a tudományos vizsgálat számára. De nem (csak) tudományos ügyként jelentkezik be! Sőt, elsősorban olyas valami, amit sokan (bár nem egy féle módon) ismernek el és társadalmi problémaként tematizálnak. Például: vannak társadalmi egyenlőtlenségek, kialakulóban van egy globális érintkezés, a tömegmédiák hatnak az emberek gondolkodására, és a többi. Az ilyen problematizált társadalmi szituáció a kutatás *evidencia* jellegét és *fontosságát* jelöli meg (azok szemében is, akik nem a tudománynyelvén gondolkodnak), egyben persze tereli magát a kutatást is.

Erre vonatkozóan az lenne a javaslatom, hogy a mi kutatásaink társadalmi szituációját a *teremtő vagy konstruáló vita* körül kellene keresni. Valahogy ekképpen: *a politikai vita (politikai diskurzus, kommunikáció?) a politikai-társadalmi valóság alkotó eleme (alakító tényezője)*. Persze ez még mintha mindig túl steril lenne, ezért nem ártana keményebben, dögösebben, problematikusabban felvetni a szituáció lényegét.

2. De miért a vita és miért a teremtés?

Azért a vita(féle), mert a vitaszituáció többszereplős, a résztvevők kvázi-egyenrangúak, kölcsönösen oda-vissza folyó beszédet folytatnak, szerephelyeket jelölnek meg benne, beszédeik tematikusan lezáratlanok, a viták állandóan újrakezdődnek, legfőképpen pedig mindent, ami társadalmilag-politikailag létezik és fontos a vita tüze kelti életre és hamvasztja el. (Vegyétek észre: minden egyes a félmondatban számtalan *nem*, tudományos elhatárolódás van!)

És azért teremtés, mert az élesztő és hamvasztó kommunikációs tűz nem intézményi státusok megszólalása, objektíve determinált egyének helyzetábrázolása vagy információátadása, hanem a diskurzuson *belül* képződött szerepek „működése” melynek középpontjában a kommunikációban létrejött társadalmi-politikai valóság általános és specifikus természete van a maga jelentéseivel, stratégiáival, szabályaival, sikeres integrációival, viszonyaival stb.

Ez az a szituáció, amelyre (ennek különböző megnyilvánulásaira) az elmúlt években újra és újra megpróbáltunk rákérdezni, elveit és tudományos szemléletét megkíséreltük megragadni.

(Zárójelben: Az ELTE Jogi Kar politológia tanszéke a hét végén – 12-én, 13-án – két napos konferencia volt. Én ugyan nem tartottam előadást, egy blokkban elnököltem, de minden előadást végighallgattam és ismételten azt kellett tapasztalnom: egy ilyen konferencián mi már masszívan jelen vagyunk, ha nem is lépünk fel. Lengyel László név szerint is utalt rám és kutatásainkra, de ezt más is megtette. Tematizációink kábé minden második előadásban felbukkantak, mi több, egyre inkább a fent jelzett értelemben. Stumpf (?) például a következőt mondta: a kommunikációs társadalom új módon működő rendszerű valóság.)

3. Vita versus kommunikáció

Ezért is bátorodom azt javasolni, hogy nekünk ezt a társadalmi szituációt kell vizsgálatunk tárgyává tenni. A pontos és találó *megnevezés*en azonban érdemes tovább gondolkodni.

A vita helyett elvileg mondhatnánk dialógust, beszédet, szöveget, diskurzust és kommunikációt is. A dögösségi versenyt nyilván a *kommunikáció* nyerné, és én hajlok feléje, hiszen ennek jelentősége és fontossága ma vitán felül áll a tudományos és a politikai közbeszédben, sőt a kategória nagyon is triumfáló. Hátránya is ez persze: azonnal meg kellene küzdenünk a kommunikáció-értelmezések sokféleségével, és ezekhez képest kellene az általunk képviselt kommunikációs szituáció specifikációját meghatározni és képviselni. Horányi Özséb áttekintése szerint a 14 féle kommunikációs értelmezés közül ez a tizenharmadik a sorban, mert a kommunikáció státusa itt „a világ *ontológiai* szerkezetében alakító tényező” és vizsgálata feltárja „a társadalom sajátos kommunikációs szerkezetét.” (Béres István – Horányi Özséb szerk., *Társadalmi kommunikáció*. Budapest: Osiris. 13 p.)

A vita vagy a diskurzus elnevezés megtartásának előnyei viszont a következők: 1. csak egy-két riválissal lenne bajunk. 2. már eddig is főleg ezt használtuk (Lásd: diszkurzív politikatudomány) 3. ez a megnevezés is kezd elterjedni (bár nem annyira „ontológiai” értelemben, mint inkább szimpla jelzős összetételként: „politikai diskurzus”)

Ha a kommunikációnál kötünk ki, akkor a társadalmi szituáció lehetséges megnevezései a következők lehetnének:

A kommunikációs társadalom

A kommunikációs társadalmi-politikai valóság

A politikai kommunikáció politikai valósága

Kommunikatív politikatudomány stb.

Majd az *megnevezett* helyzet specifikálása, haladva a feltárás és a problematizálás fel: szerkezete, működése, funkciói, diszkurzív stratégiái, jelentésteremtő valósága stb.

Ha maradunk a vitánál vagy a diskurzusnál, a társadalmi szituáció lehetséges megnevezései mondjuk a következők lehetnek:

Diszkurzív politika

Vitatkozó politikai valóság

A politika diszkurzív természete

A politikai viták valósága és valóságalkotása stb.

A szűkítő specifikációban viszont nem igen lenne különbség a kommunikációhoz képest

4. A szituációra vonatkozó kutatói-vizsgálati kérdések

A szituáció elsősorban a vizsgálat „általános témájának” társadalmi prezentációja, egy politikailag-társalmilag fontos összefüggés kiemelése, amely mintegy evidenciaként mutat fel „valamit”, ami hat a közösség életére-sorsára, amely, mert „mozoghat” erre is meg arra is, mert nem „igazán ismerjük”, problematikus, nyugtalanító, vizsgálandó gondokozási tárgy. (Az a jelenség-együttes, amit ma politikai vagy másmilyen *kommunikációnak* neveznek, kétségtelenül ilyen.)

Ha válaszolunk tehát arra a kérdésre, hogy miben is leledzünk, akkor jönnek a kutatásra vonatkozó eminens kérdések (nyilván most már kikerülhetetlenül a *politikai* valóságra koncentrálni).

Sorolnék néhányat!

A politikai vita-diskurzus-kommunikáció milyen *módon* alakítja a politikai valóságot? *Milyen* a vitatkozó-diszkurzív-kommunikált politikai valóság és milyen szabályok szerint jön létre s alakul át?

Hogyan érhető el a vizsgálatok számára a vita, a diskurzus, a kommunikáció? Kérdőívekkel, rögzített élő szövegek feltárásával, csoportos beszélgetésekkel, a benne él kutató emlékeinek megidézésével? Mik ezeknek a státusa és egymáshoz való viszonya, előnye és korlátja? Vannak-e politikai vitának-diskurzusnak-kommunikációnak *kitüntetett* (jelentős és tipikus) alkalmak, amelyeket nem a kutató kreál és amelyek meggyőzően mutatják fel ezen politikai valóság valamelyik „születének” természetét? Avagy: csak egy kutató által kreált vizsgálati szituáció bír bizonyító erővel?

Mi a sajátossága a vizsgálatra kiválasztott vitatkozó-diszkurzív-kommunikált eseményeknek? Kik a résztvevői? Miről beszélnek? Milyen stratégiákat követnek? Hogyan rögzül és hogyan változik? Mit érhetünk itt tetten egyáltalán? Milyen determinációs viszonyok uralkodnak benne? Hogyan tárható fel ez általános és specifikus szinten?

Egyáltalán és legfőképpen: valóban előáll benne egy eleddig nem tematizált, megragadott és leírt politika valóság és/vagy ennek egy szelete?

5. Kutatások, módszerek

Hajlamos vagyok azt gondolni (én is), hogy talán fordítva kellene elindulni: nem a metodológiai általános kérdéseit kellene feszegetni, esetleg kiválasztott (és nyilván hozzánk közelebb álló) módszerek recepciójával kellene bíbelődni (mert tényleg milyen jó lenne ismerni ezt is meg azt is). Hanem ehelyett el kellene kezdeni gondolkodni egy konkrét vizsgálatról, és ahhoz kapcsolni, vagy annak kapcsán felvetni a tanulmányozandó metodológiá(ka)t. Én most az gondolom, hogy ennek révén talán mindaz értelmezhetővé válik, amibe belevagyunk bonyolódva, ráadásul az eredmény „ütősebb” is lehet. Igaza van Kiss Baláznak: mert ma már képesek vagyunk rá, meg kell mutatkoznunk empirikusan is.

Ehhez kapcsolódóan idézném fel azt, amit már erről korábban mondtam: a diszkurzív-vitatkozó-kommunikált politikai valóság feltárásának létezik egy általános és egy specifikus szintje. Az *általánosabb* szint közvetlenül kötődik a politikai viták (avagy a diszkurzív-kommunikatív politikai valóság) társadalomszemléletéhez és elsősorban arra koncentrálni, hogy rámutasson arra: ez a tudományos pozíció általánosan más módon tagolja és rendezi el a politika világát, mint az intézmény- és a cselekvés-politológia. Polémikus éle a politikai valóság értelmezésének hagyományai ellen irányul. Nem pótolja a specifikus témák empirikus kutatásait és nem lehet közvetlenül átfordítani metodológiába, de szükséges ahhoz, hogy „másféle” diskurzusok és kutatások induljanak el a politika világról, mert talán meggyőzően vázolhatja ennek a „másféle” valaminek szemléleti pozícióit, világlátását, empirikus valóságát. Úgy is mondhatnám: *kibontja* a tematizált társadalmi szituációkat. Ugyanakkor inkább megnyit, sem mint befejez valamit. Vagyis terepet egyengethet, inspirációt nyújthat, ösztönözhet és viszonyítási ponttá lehet, amiket aztán érdemes lesz *alaposan* megkritizálni (mert megkerülhetetlen akar lenni). Edelman

munkáiban találni valami hasonlót. Az efféle munkáknak erőssége lehet innovatív ereje, hátulütője viszont bizonyos esszéisztikus elnagyoltság, erős kötődése a személyes tudáshoz és egyéni élményekhez, valamint bizonyító erejének el-elgyengülése. Ez azonban műfaji probléma és legfeljebb akkor válhat egy projekt kárára, ha ezzel együtt egyben befejezettnek is nyilvánítják. De mi éppen arról beszélünk, hogy a „kezdet vége” van csak előttünk vagy mögöttünk. Ilyesmi volt a „Vázlat” is, ez jelöli ki „A politikai idegen” (meg a készülgető „Közjó”) féle munkák státusát.

Lehetséges (sőt szükséges) azonban egy specifikus szint is, amely „odafordul” a diszkurzív-vitakozó-kommunikált politikai valóság egy-egy konkrét darabjához, szeletéhez, szituációjához, hogy feltárja annak természetét, működését, alakító karakterét (lehetőleg minél teljesebben). Ez nem az általánosabb szint alkalmazása vagy konkretizációja, hanem az adott diszkurzív-vitakozó-kommunikált konkrétum tudományos újrakonstruálása. Az általánosabb szint személete és kategóriái természetesen inspirálják és segítik, de „kénytelen” alkotóan újragondolni tárgyát, kategóriáit és eljárásait. Ilyen módon a diszkurzív-vitakozó-kommunikált politikai valósága egy-egy szeletét mint tipikus eseményt, kommunikációs csomópontot ragadjuk meg és tárjuk fel, esetleg változatos – de következetes – eljárásokkal. Például a rendszerváltozás, a magyar uniós csatlakozás, a pártok, egy-egy politikus, az ökológiai mozgalmak, az antiglobalizmus stb.

Ennek illusztrálására ismételten csatolom, hangsúlyozottan példa gyanánt, egy korábban már felvetett ötletemet.

Végezetül egy szigorú főnöki szózat! Arra kérek mindenkit, hogy ha csak nem szenved valaki ideiglenes aranyjánosi kórbajban („Meghaltál-e? vagy a kezdet görcs bántja, imádott Jankóm”), akkor szíveskedjen az itten előadottakkal kapcsolatos gondolatait (még ha lakonikus is) *írásban* (e-mailen) rögzíteni és mindenkihez kellő időben eljuttatni.

Budapest 2001 október 16

Függelék: Pártvalóságok

Tételezzük fel, hogy diszkurzív elemzés alá vesszük a magyar többpártrendszer 1990 utáni működését!

I.

Specifikus(és tipikus) vizsgálati tárgyként meg kell határozni ennek a valóságnak a *diszkurzív csomópontjait*. Ezek a következők lehetnek:

1. Születés (ilyen-olyan pártok, ezek egyike-másika megalakulása, az évtizedfordulón, később)
  2. Szétesés (Van néhány ilyen: az MSZDP eltűnése, a KDNP „önfelszámolása” stb.)
  3. Koalíciókötések (Eddig mindhárom kormányunk koalíciós kormányzat volt!)
  4. Kampányolások
  5. Választási vereségek
  6. Pártbotrányok
  7. Radikális fellépések, szélsőségesség
  8. Kormányzók – ellenzékiek – parlamenten kívüliek
- Stb.

II.

Ezekhez, vagy más hasonló eseményekhez hozzárendelhető, vagy „felfedezhető” bennük az a specifikus valóság, amelyet éppenséggel a diszkurzív elemzés tud feltárni, értelmezni, bemutatni
Például:

A koalíciókötésekben vélhetően az *identitás-átalakítás* keserves folyamata

A választási vereségekben a politikai *cselekvő beszéd* természete
A radikális pártok diskurzusaiban az éppen adott pártműködések *határkijelölései*
A kampányolásban a *rivalizáló önprezentáció*
A parlamenten kívüli erőknél az *intézményesítési igyekezet*
A pártbotrányokban talán a politika *köz és a magán* megvonási igyekezete
Stb.

III.

E l tudom képzelni, hogy közös módszertani elvek alapján, ezeknek utánanézve (akár önképzőkori jelleggel is) *változatos* kutatási eljárásokkal tárnánk fel és ragadnánk meg az adott empirikus valóságot, természetesebben minél alaposabban. Ebbe sok minden beleférhet, fő a következetesség és az invenció, no meg az adekváció.

Szándékunk nem a megismételhetőség, mert a társadalomtudományban a módszer nem az igazság hordozója, hanem értelmezési konstrukció. Cél az értelmezés eredetisége, pontossága és hitelesége, másképpen a *kikerülhetetlenség*: egyrészt, hogy amit a pártokról (vagy bármiről írunk) ne nagyon legyen mellőzhető annak, aki az adott témával bármi módon később foglalkozni kíván, másrészt meg hogy *hasonló* elemzés később is készíthető legyen kábé azonos tárgykörben, mindahhoz *viszonyítva*, amit éppenséggel már megcsináltunk.

Semmi sem sűrget bennünket. Van időnk választani, átgondolni, utánamenni. Ráadásul egy ilyenféle közös projekt (túl a jelenlegi töprengéseinken) nem kíván senkitől sem többet, mint egy vagy két elemző dolgozat elkészítését. A közös *vizsgálati tematika* viszont nélkülözhetetlen.

Valami ilyesmik újíthatják meg talán nemcsak a tematikát, hanem módszert is.

BODA ZSOLT

Megjegyzések Márton „Kutatások közelében” című írásához

Kicsit zavarba ejtett az írás, ugyanis mintha evidenciának venné, hogy 1.) azonos, ráadásul világosan meghatározható elméleti keretben mozgunk, 2.) amelyhez kapcsolódóan körvonalazódna valamiféle metodológia, 3.) és mindezt alkalmazni akarnánk egy közös empirikus kutatásban. Ehhez képest engem az elmúlt hetek beszélgetései – Balázshoz hasonlóan – arról győztek meg, hogy a csoport tagjai között kisebb-nagyobb különbségek mutatkoznak az elméleti kötődések, és a kutatói érdeklődés irányának terén, avagy egészen egyszerűen fogalmazva: a folyamatban lévő és tervezett kutatási munkákat illetően. Az is kiderült, illetve újól megerősítést nyert, hogy a szemléletünk és az érdeklődésünk sokban hasonló, bizonyos értelemben egy nyelvet beszélünk, és ez igen fontos, semmiképpen sem lebecsülendő tény. Lehetővé teszi ugyanis a további vitákat, adott esetben a közös munkát (amire azért már most is van példa a csoporton belül), vagyis azt, hogy valamiképpen csoportként tudjunk működni. Vegyük azonban sorra a fent említett három pontot!

- 1.) Azt gondolom tehát, hogy egyértelmű: van a csoportnak valamiféle közös szemlélete, megközelítése, teoretikus horizontja. Ez azonban – mint azt korábbi vitáinkban már jeleztem – nem jelenti azt, hogy lenne egy közös politika- vagy társadalomelméletünk. Márton korábbi írásaiban jelezte egy ilyen elmélet körvonalait, de csak „vázlatosan”. Nincs tehát elméletünk. Ezen lehet dolgozni, de szerintem ez nem egy rövid távon megoldható probléma. Kiindulhatunk persze a meglévőkből, pl. mint Márton javasolja, a vita fogalmából, ezt ő korábbi írásaiban már elkezdte taglalni. Az általa is feltett kérdések (Milyen módon alakítja ez a politikai valóságot? stb.) megválaszolása azonban még hátra van ahhoz, hogy egy „vita-elméletéről” beszélhessünk. De – ahogy ő is kérdezi-, miért pont a vita? Nem gondolnám például, hogy a vita és a diskurzus ugyanaz lenne – az írás ugyanis ezt sugallja. (Vagy akkor nem tudom már, mit értünk diskurzus alatt.) A vita jó szó – de csak egy szó, egy lehetséges metafora. Geertz írása jutott eszembe, ahol a „dráma”, a „játék” meg a „gép” metaforáit elemzi. A vita mint metafora kijelöl egy bizonyos elméleti irányt, elindíthat gondolatokat, ösztönözheti további metaforák használatát, azaz alapja lehet az elméletalkotásnak – de ugyanakkor le is zár bizonyos más irányokat, azokat, amelyeket mondjuk a diskurzus, vagy a kommunikáció fogalma viszont éppen nem. Ezt elkerülhetetlennek érzem, amennyiben a vita fogalmát az elmélet sarokkövének szánjuk. Érthetjük persze nagyon általános értelemben, ekkor azonban mondjunk le az elméletalkotás igényéről. Egyszóval: miért pont a vita? Mindenki valóban egy „vitaközpontú” elméletet akar vagy tud építeni? Magam a környezeti rezsimek formálódásának elemzésében nem tartom haszontalannak a vita fogalmát, de nem biztos, hogy pont ezt fogom preferálni – még nem tudom biztosan. Mások nevében nem nyilatkoznék, plussz a „fiatalok” még el sem mondták, mit is akarnak, fognak csinálni, de azok alapján, amit tudni vélek az ő médiakutatásaikról, nem vagyok meggyőződve róla, hogy a „vita-paradigma” a leghasznosabb a számukra. De erről persze majd ők.
- 2.) Miután nincs a csoportnak kidolgozott és mindenki által elfogadott elmélete, nem látom, hogy mi lenne az a közös metodológia, amit Márton körvonalazódni vél. Az persze egy járható út, amit javasol, hogy tudniillik induljunk ki egy konkrét vizsgálatból, és ahhoz konstruáljuk meg a módszertant, és ezáltal bizonyos értelemben az elméletet is. Azaz nem szükséges felülről lefele, hierarchikus logikában haladni, teória nélkül is el lehet kezdeni vizsgálandni, és a kabátot varni a gombhoz. Ezt teljesen legitim eljárásnak vélem, csak ez egy hosszú és fáradságos út. Nem úgy van tehát, hogy, mint Márton írja, „egy ilyen közös projekt nem kíván senkitől sem többet, mint egy vagy két elemző dolgozat elkészítését”,

ugyanis ezeknek az elemző dolgozatoknak meg kell teremteniük saját világukat, megtalálni a tárgyukat, az elemzés módszerét és azt az elméleti háttérrel, amely az értelmezést kiemeli annak személyes vélemény jellegéből, és egy más ontológiai státuszt, ti. a tudományos elemzését biztosítja számukra. (Még egyszer: ha lenne elméletünk, amely nem csak a vizsgálat által felteendő kérdéseket, hanem bizonyos értelemben az azok megválaszolására irányuló kísérletek irányát is előre strukturálná, mindez egyszerűbben, „automatikusabban” menne, de nem ez a helyzet.) Magam nem bagatellizálnám el ezen „elemző dolgozatok” elkészítésének nehézségeit: talán nem véletlen, hogy az elmúlt években nemigen tudtak megszületni, pedig erről már régóta szó van.

- 3.) Teljesen praktikus szinten pedig az merül fel, hogy kinek merre mutat az érdeklődése, a megcsinálendő munkák (pályázatok, doktorik stb.), ezek mennyiben esnek egybe vagy egyeztethetőek össze a Márton által javasolt témákról írandó „elemző dolgozatok” tárgyával. Konkrétan: megfelelő-e, ha mindenki csinálja azt, amit, avagy lehet-e, tudunk-e (időben, pénzben megvannak-e a lehetőségek) valami új kutatásba fogni. Erről talán majd közösen beszéljünk, a magam részéről most csak annyit, hogy bár elvben nem zárkózom el az új, közös kutatástól, de rövid távon mindenképpen az első megoldást preferálom. Két okból is. Egyrészt érdeklődésem nem esik éppen egybe a Márton által javasolt témákkal: a koalíciókötésnél stb. jobban érdekel a környezeti rezsimek formálódása vagy akár az elektronikus kormányzás, és talán hatékonyabb lehetek a saját témáimban, mint nem annyira vonzó területeken. (Viszont nem vagyok benne biztos, hogy az én témáim a ti érdeklődésekkkel találkoznak, ekképpen nem merem ezeket a közös kutatás témájaként ajánlani.) Másrészt két nagy projekt is leköti erőimet: a Bolyai miatt 2 éven belül meg kell írnom egy könyvet, Balázssal és Barbarával pedig most indul az Internetes pol- komm. OTKÁ-nk, ami számomra egy új terület, és nem kevés energiát kíván. Csatlakozom hát Balázshoz, és én is azt javaslom, hogy csinálja mindenki a dolgát, és közben folytassuk beszélgetéseinket, vitáinkat (konkrét anyagokhoz kapcsolódva), aztán lehet, hogy kialakulnak ebből közös munkák. (Mellesleg a közös munkának nem feltétlenül kell azt jelentenie, hogy mindenki benne van, ketten-hárman is együttműködhetnek, mint ahogyan ez máris folyik.)

KISS BALÁZS

Megjegyzések Márton úr legutóbbi szövegéhez

Túl sok hozzáfűznivalóm nincsen. Részben azért, mert a szöveget nem érzem olyannak, ami új dolgokat vetne fel, a régiekhez pedig már hozzátettem a magamét. Most is a leghasznosabbnak a Függelékét tartom.

Hogy az általunk művelendő diszciplínát nevezhetnénk politikai kommunikáció-kutatásnak, nem én akartam felvetni, mert az talán visszás lett volna. Természetesen pártolom a dolgot, már csak azért is, mert a politikai kommunikáció-kutatás meglehetősen diffúz dolog, sokféle tudomány, módszer és tárgykör belefér.

Ez utóbbival arra is utalni szerettem volna, amihez az elmúlt másfél hónap számomra nem sokat tett hozzá, hogy valószínűleg a módszertani pluralizmus a követhető eszmény.

Az utóbbi megjegyzésemből pedig az látszik, hogy – szemben Márton úrral – nem gondolom, hogy az utóbbi beszélgetések a közös módszerhez vittek volna közelebb; ami ezeknek a haszna volt, az a módszertani látóhatár kiszélesítése meg a valamelyes összeszokás.

Üdvözlöm Márton úr ösztökélését empirikus kutatásokra. 1996-tal kezdve magam is hosszú ideig hajtogattam, hogy immár konkrét empirikus kutatást kellene csinálni, de kutatást azóta sem csináltunk. Ez mindenképpen elgondolkodtató, ezért az utóbbi időben már kevésbé tartok valószínűnek csoport szintű kutatást. Azt gondoltam akkortájt, és azt gondolom ma is, hogy az 1996-ot megelőző három év elegendő kellett legyen a szemléleti ügyek tisztázásához, s valóban, azalatt sikerült is eljutni a „Vázlat”-ig, akkor azonban megfeneklett a dolog.

Ma tehát úgy képezem inkább, hogy mindenki csinálja a saját dolgait, melyek közül most már tényleg elhagyhatatlan valamilyen empirikus munkálkodás, és az eredmények megbeszélésének a keretében hatunk egymásra. Ebből az interakcióból aztán bármilyen folytatás kialakulhat.

Tudom, mindez kishitúséggént is felfogható, de hat év az mégis csak hat év.

Ennyi jutott eszembe.

Üdvözlettel

Kiss Balázs

Budapest, 2001. október 17.

CSIGÓ PÉTER

Kutatási javaslat

Úgy gondolom, hogy a közös kutatás státusának valami olyasmit szán Márton, hogy a csoport kilép a nyilvánosság elé valamilyen diszkurzív politológiai empirikus elemzéssel. Tehát itt van egy szimbolikus oldal is: ez vagyunk mi és a mi megközelítésünk. Éppen ezért szerintem válasszunk egy aktuális témát. Főleg, ha egy a Márton által megálmodott 5-6 tanulmányos könyvecskéről lenne szó. Nem hiszem, hogy túl sokan kezükbe vennék, a 8 évvel ezelőtti koalíciókötésről szólna az egész könyv. Ha kilépünk a nyilvánosság elé, olyan téma kellene, ami valami olyasmiről szól, ami mindenkit foglalkoztat. És az olvasó úgy érezné, hogy épp a mi sajátos megközelítésünk ad jó választ.

Ennek megfelelően a következő kutatási javaslatot szeretném a csoport elé terjeszteni.

Költségvetési viták 1996-2000

A kutatás során a szóban forgó öt év parlamenti költségvetési vitáit elemeznénk: a sajtóban való megjelenésüket és őket magukat is a parlamenti jegyzőkönyvek alapján. Miért jó ez a téma?

1. Kétségtelenül az egyik legfontosabb politikai vita a költségvetési vita a közfigyelem szempontjából. Ha erről írunk, az mindenkit nagyon fog érdekelni.

2. Ugyanakkor az egyik legfontosabb vita a 'teremtő vita' elméleti szempontjából nézve is: itt dől el a legitim, jogos, normális, erkölcsös, ésszerű forrásmegosztás. E vitában annak a gazdasági-társadalmi-kulturális világnak a konstrukciója folyik, amelyben élünk. Mit milyen mértékben támogat, tehát mit mennyire tart az állam. Mit várhatnak el 'jogosan' a mezőgazdák, az orvosok, a tudósok, a tanárok, a kisvállalkozók, a munkavállalók? Mit kell legitim és objektív 'körülmenynek' tekinteniük? Melyik párt képviseli 'igazán' az emberek érdekeit? stb.

Ha annak a valaminek az alapján definiáljuk magunkat, amit neveztünk már 'teremtő vitának' vagy a 'diskurzus konstitutív szerepének', akkor a költségvetési vita ideális kutatási terep. Főképp, mert ezt el tudjuk helyezni a mai intézményes médiakörnyezetben (a kutatás társadalmi szituációjában, ahogy Márton mondja): közéleti tudások tömegtermelése és tömegfogyasztása zajlik, és az egyik legfontosabb közéleti tudás épp az, hogy 'ki mennyit adozzon és ki mennyi fizetést vagy támogatást kapjon az adott szituáció objektív körülményei, morális, jogi és értékmegfontolásai alapján'. Egy preskriptív vita, amelynek mégis deskriptív jelentősége van: kijelöli az adott világ 'objektív' kereteit. Márpedig mi a 'konstituálás' lényege, ha nem a preskripció deskriptióként való megjelenítése?

3. A legfontosabb szempont viszont talán mégis az, hogy itt – és ez tényleg kivételes dolog – tudunk egy 'évről évre' stabil pontot találni a diskurzusban, mégpedig az adott vita témáját és funkcióját. Ehhez képest viszont az elemzendő öt évben a világon minden kicserélődik. 96-ban általános Bokrosanyázás, 97-ben sikerpropaganda. 96-ban egy közszolgálati modell, majd megjelennek a kereskedelmi tévék, többszereplős piaci modell alakul ki. 98-ban kormányváltás, ugyanazok a szereplők helyet cserélnek. Ezzel egyidőben kommunikációs stratégia-váltás is történik, a Fidesz visszavesz a tematikusan vitatkozásos kommunikációból, és átmegy marketingesbe. Ekkorra már a kereskedelmi tévék teljesen átveszik a hírtermelés irányítását.

Tehát változik a szereplők státusa, változik az intézményrendszer, változnak a diszkurzív stratégiák, változik a közönség médiafogyasztása (ezt is bele tudnánk venni, AGB adatok alapján): tulajdonképp *kialakul egy új 'diszkurzív konstelláció' vagy akár '- formáció'.*

Emellett változatlan marad a téma, változatlan marad a helyszín, változatlanok maguk a szereplők, és viszonylag változatlanok egyes sajtó-helyek, elsősorban az országos írott sajtó (a vitatkozó fórumai, mint a vélemény-rovatok, a publicisztikák). /Az is nagyon fontos, hogy a gazdaság helyzete is nagyjából változatlan, fenntartható növekedési pályán áll, nincs drasztikus gazdaságpolitikai fordulat, ami megzavarhatná a kutatást./

Ez lehetővé tenné azt is, hogy specifikáljuk a 'diskurzus' és a 'vita' egymáshoz való viszonyát: a politikai diskurzus átalakul, és ez valamiképpen hat a konkrét vitára. A 'makro' politikai diskurzus (tehát a politikai beszéd szabályrendszere) megváltozása megváltoztatja magát a vitát is, amely így egyszerre mártoni értelemben 'nyitott', hisz egyértelmű, hogy *nem* pusztán csak reprodukálódik évről évre, viszont mégis általánosabb szabályszerűségeknek engedelmessé válik, azaz a diszkurzív konstelláció egészének (amely egyszerre áll, mint írtam, intézményi és nem-intézményi elemekből).

Főbb konkrét kérdések vázlatosan:

- milyen sajtó-keretek közt zajlik a vita, milyen megjelenési formájában (híradó, publicisztika, újsághír, háttérműsor...) mekkora közönséghez jut el
- mennyiben eszköze a vita a pártok identitása megjelenítésének, és normatív állítások megfogalmazásának
- mennyire 'mély' a vita, az érvelések és a konkrét tartalmi issue-dolgok megjelenése a sajtóban, mennyire jelenik meg a tartalmi kérdésektől független 'botrány' a vita reprezentációjában
- melyek a szereplők legfőbb diszkurzív stratégiái, és miképp (Balázs számára: egyáltalán mennyiben) definiálhatók ezek alapján a létrejövő jelentések
- milyen a vita általános szerkezete tartalmilag
- milyen állandó politikai szerepek kötődnek a kormányzati és az ellenzéki pozíciókhoz
- melyek azok az elemek, amelyek változatlanok az öt év alatt egy párt önmegjelenítésében, mely pártok változnak, melyek nem
- a politikai stílus változásai

és még egy csomó minden, amiről beszéltünk.

Arról most nem írok, hogy ez a vita magában hordoz szinte mindent, amit a Függelékben írsz, inkább gyorsan elküldöm. Szerintem ez elég ütős lenne közérdeklődés szempontból, meg abban az értelemben is, ahogy Te írtál 'dögösségről'.

SZABÓ MÁRTON

Az eddigi vélemények és javaslatok összegzése

I. Külön-külön

Kiss Balázs:

1. Üdvözlöm Márton úr ösztökélését empirikus kutatásokra. Most is a leghasznosabbnak a Függelék tartom.
2. Sajnálja, hogy az elmúlt években elmaradt a közös empirikus kutatás. Ma tehát úgy képzelem inkább, hogy mindenki csinálja a saját dolgait, és az eredmények megbeszélésének a keretében hatunk egymásra. Ebből az interakcióból aztán bármilyen folytatás kialakulhat.
2. Az általunk művelendő diszciplínát valóban nevezhetnénk politikai kommunikáció-kutatásnak, mert a politikai kommunikáció-kutatás meglehetősen diffúz dolog, sokféle tudomány, módszer és tárgykör belefér.

3. Valószínűleg a módszertani pluralizmus a követhető eszmény.

Boda Zsolt:

1. Szemléletünk és az érdeklődésünk sokban hasonló, bizonyos értelemben egy nyelvet beszélünk, és ez igen fontos, semmiképpen sem lebecsülendő tény. Lehetővé teszi ugyanis a további vitákat, adott esetben a közös munkát

2. Nincs közös elméletünk. Ezen lehet dolgozni, de szerintem ez nem rövid távon megoldható probléma. Elméletileg nem ugyanaz, ha a vita, a kommunikáció vagy a diskurzus a kulcskategória. Ha mindegy, akkor lemondunk az elméletalkotás igényéről. Elméleti hiány miatt nincs közös metodológiánk sem.

3. Elfogadható és legitim út: induljunk ki egy konkrét vizsgálatból, és ahhoz konstruáljuk meg a módszertant, és ezáltal bizonyos értelemben az elméletet is. Csakhogy ez hosszú és fáradságos út, nem egy-két elemző dolgozat elkészítése. Ugyanis ezeknek meg kell teremteniük saját világukat, megtalálni a tárgyukat, az elemzés módszerét és az elméleti háttérét. Magam nem bagatellizálnám el ezen „elemző dolgozatok” elkészítésének nehézségeit: talán nem véletlen, hogy az elmúlt években nemigen tudtak megszületni, pedig erről már régóta szó van.

4. Egyéni érdeklődés és elkötelezettségek miatt a közös projekt problémás lehet. Ha mindenki csinálja a saját dolgát, esetleg közösen valakikkel, ezt megbeszéljük, az is hasznos lehet.

Csigó Péter:

1. Kérdéses eleve a vita fogalma: Konkrétan-empirikusan az a vita nincs, amiről Márton ír: a vitázók nem egyenrangúak, nem egymásnak beszélnek, vitán kívüli mozzanatok határozzák meg őket stb. El kell a vitát helyezni a vitázók diskurzus előtti érdekeihez és az intézményi szférához képest, hogy kutatható legyen. A fogalom így túl laza.

2. Kutassunk valamit közösen mind az öten. Biztos tudnánk valami mindenkit érintő témát találni. És szerintem ne akarjunk mindenáron paradigmát váltani. Ha meg nem tudunk ötleteket kiagyalni, akkor pedig mindenki dolgozzon a saját témáján.

II. Csoportosítva

1. Az elmúlt hetek beszélgetéseinek eredménye:

a) Boda: Újfént megerősített: Szemléletünk és az érdeklődésünk sokban hasonló, bizonyos értelemben egy nyelvet beszélünk, és ez igen fontos, semmiképpen sem lebecsülendő tény.

Lehetővé teszi ugyanis a további vitákat, adott esetben a közös munkát.

b) Balázs: Haszna volt a módszertani látóhatár kiszélesítése meg a valamelyes összeszokás.

c.) Csigó, Boda evidensnek vette, amit Balázs így írt le: Most már tényleg elhagyhatatlan valamilyen empirikus munkálkodás.

2. Felszínre került problémák:

a) Boda: Nincs közös elméletünk. Ezen lehet dolgozni, de ez nem rövid távú program. Elméleti hiány miatt nincs közös metodológiánk sem. Ugyanis az elmélet nem csak a vizsgálat által felteendő kérdéseket, hanem azok megválaszolására irányuló kísérletek irányát is előre strukturálná.

b) Csigó: Még a legalapvetőbb elméleti kérdésekben sem feltétlenül értünk egyet. Kérdéses eleve a vita fogalma: Konkrétan-empirikusan az a vita nincs, amiről Márton ír: a vitázók nem egyenrangúak, nem egymásnak beszélnek, vitán kívüli mozzanatok határozzák meg őket stb. El kell a vitát helyezni a vitázók diskurzus előtti érdekeihez és az intézményi szférához képest, hogy kutatható legyen. A fogalom így túl laza.

c) Boda: Praktikus szinten pedig az merül fel, hogy kinek merre mutat az érdeklődése, a megcsinálendő munkák (pályázatok, doktori stb.), ezek mennyiben esnek egybe vagy

egyeztethetőek össze valamilyen közös munkával legyen az elméleti vagy empirikus. Avagy lehet-e, tudunk-e (időben, pénzben megvannak-e a lehetőségek) valami új kutatásba fogni.

3. Minimális program:

Boda: Az is hasznos lehet, ha mindenki csinálja a saját dolgát, esetleg közösen valakikkel, ezt megbeszéljük.

Kis Balázs: Ha mindenki csinálja a saját dolgait, és az eredmények megbeszélésének a keretében hatunk egymásra. Ebből az interakcióból aztán bármilyen folytatás kialakulhat.

4. Optimális program

Csigó: És szerintem ne akarjunk mindenáron paradigmát váltani, de kutassunk valamit közösen mind az öten. Biztos tudnánk valami mindenkit érintő témát találni.

Kiss Balázs: Leghasznosabbnak a Függelék tartom (ami egy ilyen közös program lehetőségén töpreng) Sajnálja ennek az eddigi elmaradását. De – teszi hozzá – valószínűleg a módszertani pluralizmus a követhető eszmény.

2001 október 30

SZABÓ MÁRTON

Vázlat néhány lehetőségről

I.

Lehetséges módszertani pozíciónk

1. Választás a metodológiai irányzatok között

Nem: laboratóriumi kísérleti kutatás

kiterjedt kérdőíves vizsgálatok

néprajzi jellegű terepkutatás

Igen: szövegelemzés

valóságos (élő) beszéd különböző korpuszai

(*kiegészítheti-e ezt más metodológiák közelfekvő eljárása: nyitott interjú, jelentésműködés terepi megfigyelése?*)

2. A szövegvizsgálatok érvényessége, bizonyító ereje

Nem: oki magyarázat egy viselkedésre, összetett eseményre

a lényeges és lényegtelen, a felszín és mélyréteg elválasztása

a felszín mögötti motívumok és okok feltárása

a szubjektív és esetleges elemek hozzákötése objektív determinánsokhoz, úgynevezett független változókhöz

predikciókat tesz

előrevetíti a múlt tapasztalatait, a feltárt ok-okozati összefüggéseket

megmondja mi történik a jövőben, tanácsokat ad

megismételhető

a hipotézisekhez szigorú vizsgálati metodológiát rendel

a helyes eredményt (az igazságot?!) a módszer szavatolja

a fentiek miatt a vizsgálat ismételhető, az eredmények ellenőrizhetőek

Igen: a szöveg és kontextusa feltárása

szereplők, jelentésadások, alkalmazott stratégiák

szerepe a szereplők életében

történelmi-társadalmi szituáció

más szövegek és szövegelőkhöz mint kontextusok

invenció

a szövegszituáció specifikumának bemutatása

ismert dolgok más vagy új arcának megrajzolása

értelmezési-eligazodási térképek készítése

a szövegszituációra vonatkozó értelmes beszéd bővítése

jelentőség

ismert, de mellőzött dolog (ez csak szöveg!) fontosságának megmutatása

érintettség, belül levések

lehetőségekben való gondolkodás

valóságbővítés

3. Milyen szövegvizsgálati metodológiák lehetségesek (a feltárás, az invenció és a jelentőség hogyan specifikálódik, milyen kutatás eljárások célravezetőek, esetleg több is)?

Narratív-történelmi

Retorikai

Dramatikus

Szociállingvisztikai

Feminista
Kritikai-diskurzus elemzés stb.

II. Lehetséges szövegkorpuszok

1. Egyszeri lezárt esemény
a magyarországi politikai rendszerváltozás a kerekasztal tárgyalások kiadott jegyzőkönyve alapján
egy párt születése és kimúlása (KDNP)
az 1994 évi MSZP–SZDSZ koalíciókötés
a Tocsik botrány
igazságtétel
privatizáció

2. Folyó diffúz esemény
Magyarország EU csatlakozása
antiglobalista törekvések
ökológiai mozgalmak
tiltakozó mozgalmak
szélsőséges politikai törekvések és beszédmodok

3. Ismétlődő események
választások
választási vereségek
koalíciókötések és kormányprogramok vitái
kötségvetési és zárszámadási viták
politikai ünnepek

4. Diszkurzív arculatok
egy intézmény vagy szervezet rajza (MVSZ, érdekegyeztetés)
egy politikus portréja
egy párt mint kommunikatív fenomén (a Fidesz útja a hatalomig)

2001. november